

IMPULSSEJA Huhtikuu 2019

NAISET JA EU

ANNA ELOMÄKI

ZITA GURMAI

TEEA KORTETMÄKI

MIAPETRA KUMPULA-NATRI

KEVÄT NOUSIAINEN

KAISA PENNY (toim.)

OUTI VIITAMAA-TERVONEN

NAISET JA EU

ANNA ELOMÄKI

ZITA GURMAI

TEEA KORTETMÄKI

MIAPETRA KUMPULA-NATRI

KEVÄT NOUSIAINEN

KAISA PENNY (toim.)

OUTI VIITAMAA-TERVONEN

Euroopan unioni mielletään usein vahvana tasa-arvo-toimijana, joka edistää sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta jäsenmaissaan muun muassa lainsäädännön ja hankerahoituksen avulla. Pitkään tämä on ollut totta. Myös Suomessa EU:n tasa-arvon ja syrjinnän vastainen lainsäädäntö on merkittävästi vaikuttanut kansalliseen tasa-arvopoliittikkaan: EU-lainsäädännön myötä Suomeen saatiin esimerkiksi välillisen ja välittömän syrjinnän käsitteet sekä yhdenvertaisuuslaki. Viimeisen vuosikymmenen valossa ajatus EU:sta vahvana tasa-arvotoimijana on kuitenkin syytä kyseenalaistaa.

Talous- ja eurokriisin myötä tasa-arvo ja sosiaaliset kysymykset laajemmin ovat joutuneet sivuun. Talous ja jäsenmaiden finanssi- ja talouspolitiikan valvonta ovat saaneet yhä merkittävämmän sijan EU:n agendalla. Jäsenmaita on myös ohjeistettu – ja kriisimaiden tapauksessa velvoitettu – tekemään tasa-arvoa heikentäviä leikkauksia ja rakenteellisia uudistuksia.

EU:lla on huomattavaa valtaa niin työelämlainsäädäntöön, talouteen kuin vaikkapa ruokaturvallisuuteen, jotka vaikuttavat suoraan ja epäsuorasti tasa-arvoon ja naiseen. Unionin tulevaisuutta pohdittaessa on mietittävä myös taloudellisen ja muun kehityksen suhdetta ja tasa-arvokysymysten palauttamista unionin agendalle.

SISÄLTÖ

Johdanto KAISA PENNY 3

Demokratia ja naiset 3

Eurooppalaisten arvojen rapautuminen 4

Miksi meidän tulisi välittää tästä Pohjoismaissa? 5

Euroopan unionin tasa-arvopolitiikka - rakentamisesta purkamiseen? ANNA ELOMÄKI 6

Jumiutuneet direktiivit, heikentyneet tasa-arvo-ohjelmat ja vähentynyt rahoitus 6

Taloudelle alisteinen tasa-arvo 7

Sukupuolittunut talouspolitiikka 8

Kohti vahvempaa tasa-arvopolitiikkaa ja tasa-arvoisempaa talouspolitiikkaa 9

Palkkatasa-arvoon on vielä matkaa OUTI VIITAMAA-TERVONEN 11

Suomen työmarkkinoiden rakenne 12

Veloitteet naisten ja miesten palkkaeron kaventamiseksi 13

Sukupuolten palkkaeron kaventamiskeinoista 14

Työn ja perheen yhteensovittaminen

- Eurooppalaisia ja henkilökohtaisia kokemuksia MIAPETRA KUMPULA-NATRI 17

Äitiys ja työelämä - jatkuvaa tasapainottelua 17

EU:n todellisuus 18

Tasa-arvoisempi tulevaisuus? 20

Kansainvälinen oikeus ja naisiin kohdistuvan väkivallan kielto KEVÄT NOUSIAINEN 21

Turvallinen ruoka ja tasa-arvokysymykset TEEA KORTETMÄKI 27

Mikä ruoan turvallisuutta uhkaa? 27

Ruoan turvallisuus ja tasa-arvo 28

Yhteenveto 30

Tulevaisuuden on oltava feministinen! ZITA GURMAI 31

Kirjoittajat 32

JOHDANTO

KAISA PENNY, Kalevi Sorsa -säätiön toiminnanjohtaja

PUHE EU:STA ON usein puhetta taloudesta ja rahasta, ulkosuhteista ja sopimuksista, viime aikoina Ison-Britannian erosta. Unionista puhutaan etäisesti ja kuin käsiteltävät asiat koskisivat etupäässä joitakin muita. Kuitenkin EU ja unionin päätöksenteko koskettaa monin tavoin meidän jokaisen arkea. EU:lla on valtaa niin työelämälainsäädäntöön, talouteen kuin vaikkapa ruokaturvallisuuteen.

Kun Euroopassa vuosikymmenen alussa elettiin talouskriisiä, jäsenmaiden rajut leikkauspäätökset perustuivat EU:n yhteiseen politiikkaan. Talouskuri vaikutti jäsenmaihin ja niiden kansalaisiin hyvin eriarvoisesti. Valtavat julkisten sektorien leikkaukset, sosiaaliturvan karsiminen ja eläkkeiden leikkaukset kohdistuivat korostetusti naisiin. Samaan aikaan unionin sisällä sosiaalinen ulottuvuus ja tasa-arvoasiat lähes hävisivät agendalta kriisin seurauksena, kun talousasiat veivät kaiken tilan ja ajan. Seurauksena tasa-arvokehitys on hidastunut ja osassa jäsenmaita ottanut taka-askelia.

Eurooppalaiset yhteiskunnat ovat kuitenkin vain niin vahvoja kuin ne ovat oikeudenmukaisia ja tasa-arvoisia. Hyvinvointivaltion kehitys on perustunut taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin yhtäläiseen lisääntymiseen. Hyvinvointipalvelujen parantuminen ja hyvinvointivaltion tulonsiirrot ovat vuosikymmenten saatossa tasapainottaneet markkinoiden toimintaan liittyviä ongelmia.

Euroopan unionin taloudellisen ja sosiaalisen ulottuvuuden kehitys ei ole ollut tasaista edes ennen kriisiä, vaan unionia on kehitetty pitkälti taloudellisen ulottuvuuden ehdoilla. Tämä on johtanut sekä etäisyyteen että helppoihin voittoihin populistille. Kun markkinoiden aiheuttamaa eriarvoisuutta ei ole tasattu valtioiden sisällä tai välillä, on populististen liikkeiden ollut helppo osoittaa syyttävällä sormella kohti Brysseliä ja sen herroja.

Jos siis haluamme kehittää eurooppalaista yhteistyötä jatkossa, meidän on panostettava erityisesti myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon kehittämiseen.

Demokratia ja naiset

Demokraattinen järjestelmä toimii, kun päätöksentekijät edustavat kansalaisia tasaisesti, eli kun mukana on edustajia eri ryhmistä, taustoista ja sukupuolista. Euroopan parlamentissa naisten edustus on kehittynyt positiivisesti koko parlamentin toiminnan ajan. Ensimmäiseen vaaleilla valittuun parlamentin kokoonpanoon vuonna 1979 mahtui vain 16,6 prosenttia naisia.¹ Vuoden 2014 vaaleissa valituista edustajista 36,1 prosenttia oli naisia, mikä on toki edistystä, mutta matkaa tasa-arvoiseen edustukseen on vielä paljon. Maiden välillä on huomattavasti eroja, ja Suomea edustavista kolmestatoista parlamentaarikosta ennen vuoden 2019 vaaleja peräti 10 on naisia.

¹ Lisää tietoa naisten edustuksesta Euroopan parlamentissa ja kansallisissa parlamenteista mm. Euroopan parlamentin julkaisusta "Women in the European Parliament" (2018), ladattavissa osoitteesta: https://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2018/0001/P8_PUB%282018%290001_EN.pdf

SEURAUKSENA TASA-ARVOKEHITYS ON HIDASTUNUT
JA OSASSA JÄSENMAITA OTTANUT TAKA-ASKELIA.

Unionissa on myös huomattava määrä lasikattoja, joita naiset eivät ole vielä rikkooneet, ja edustus korkeimmissa tehtävissä on hyvin miehistä. Keväällä 2019 unionin korkeimmat tehtävät – neuvoston, komission, euroryhmän ja parlamentin puheenjohtajuudet sekä Euroopan keskuspankin pääjohtajuus – ovat kaikki miesten hallussa.

Sillä, kuinka suuri osa vaaleilla valituista poliitikoista on naisia, on merkitystä. Monet miehet toki edistävät feminististä politiikkaa, ja toisaalta taas kaikki naiset eivät välttämättä näin tee. Eri tutkimuksissa on kuitenkin osoitettu, että naisten määrällä on vaikutusta politiikan sisältöihin. Kun edustajissa on enemmän naisia, sosiaalipolitiikka, kuten hoivakysymykset, tasa-arvopolitiikka ja muut naisia koskevat asiat nousevat politiikan agendalle useammin ja voimakkaammin.

Eurooppalaisessa politiikassa tämä tarkoittaa usein konkreettisesti naisten terveyteen ja omasta kehosta päättämiseen liittyviä asioita. Taistelua itsemääräämisoikeudesta, esimerkiksi oikeudesta aborttiin, ei ole voitettu Euroopassa, ei edes niissä maissa, missä lait ovat jo olemassa. Viime vuosina on nähty useita kertoja, kuinka (ääri)oikeistolaiset hallitukset pyrkivät rajaamaan naisten oikeuksia ja vähentämään yhteiskuntien jo saavuttamia tasa-arvoistavia rakenteita.

VIIME VUOSINA ON NÄHTY USEITA KERTOJA, KUINKA (ÄÄRI)OIKEISTOLAISET HALLITUKSET PYRKIVÄT RAJAAMAAN NAISTEN OIKEUKSIA JA VÄHENTÄMÄÄN YHTEISKUNTIEN JO SAAVUTTAMIA TASA-ARVOISTAVIA RAKENTEITA.

Esimerkiksi Puolassa oikeutta aborttiin on rajattu useita kertoja tällä vuosikymmenellä, ja nyt on päädytty pisteeseen, jossa laillisen abortin tekeminen on lähes mahdotonta. Tämä on johtanut siihen, että Puolassa arvioidaan tehtävän jopa 150 000 laitonta ja turvatonta aborttia vuosittain, kun taas laillisten aborttien määrä on 1 000 – 2 000 vuodessa.²

Unkarissa hallitus on ohjannut julkista rahoitusta pois abortteja tekeviltä klinikoilta niille, jotka kieltäytyvät abortin tekemisestä. Italiassa, jossa abortti laillistettiin jo vuonna 1978, on viime vuosina voimakkaasti kasvanut niiden lääkäreiden määrä, jotka kieltäytyvät tekemästä abortteja moraalisiin perusteisiin. Vuonna 2018 kieltäytyvien lääkäreiden määrä oli jo noin 70 prosenttia, minkä vuoksi laillista aborttia on monin paikoin hyvin vaikea saada.³

Kehitys ei ole kuitenkaan tasaista eteen- tai taaksepäin menoa. Irlannissa keväällä 2018 järjestetyssä kansanäänestyksessä kumottiin perustuslain kahdeksas lisäys, joka esti abortin lähes aina. Kansanäänestyksen tuloksen perusteella maassa on ollut mahdollista säätää laki turvallisista ja laillisista aborteista.

Eurooppalaisten arvojen rapautuminen

Viime vuosina on puhuttu paljon EU:n perusarvojen asemasta jäsenmaissa ja EU:n suhtautumisesta yksittäisten jäsenmaiden perusarvoja ja -periaatteita rikkoviin toi-

² Mm. <https://www.bbc.com/news/world-europe-37449903>

³ Mm. Euroopan neuvoston lausunto: <https://rm.coe.int/090001680687bdc>

miin. Kun puhumme Unkarin tai Puolan oikeusvaltioperiaatteiden rikkomisesta tai kansalaisoikeuksien rajoittamisesta, emme useinkaan puhu näiden toimien vaikutuksista naisiin. Kuitenkin naiset ovat usein ensimmäisten kohderyhmien joukossa, kun yhteiskunnan jäsenten vapauksia aletaan rajoittamaan. Erityisesti näissä kahdessa mainitussa maassa naiset ovat olleet erilaisten politiikkatoimien kohteina tarkoituksellisesti ja jatkuvasti. Tämä toimi inspiraationa myös monille muille eurooppalaisille liberaaleja arvoja kyseenalaistaville liikkeille.

Naisiin kohdistuvat toimet eivät ole aina suoria. Esimerkiksi Puolan hallituksen pyrkimys kieltää abortti täysin törmäsi sekä kotimaiseen vastustukseen että kansainväliseen paineeseen, kun sadat tuhannet naiset lähtivät kaduille niin Puolassa kuin muuallakin Euroopassa. Tämän seurauksena valittiin uusia reittejä tavoitteeseen pääsemiseksi: sekä Puolassa että Unkarissa abortin saamista on vaikeutettu lakimuutosten lisäksi taloudellisin keinoin. Julkista rahoitusta on karsittu rankasti organisaatioilta, jotka tekevät abortteja tai toimivat naisten oikeuksien parissa. Samalla rahoitusta on ohjattu erityisesti katolisille järjestöille ja perinteisiä arvoja korostaville järjestöille. Samaan aikaan median vapautta on rajoitettu ja ulkomailta tulevalle rahoitukselle on asetettu esteitä. Näin naisten oikeuksien parissa toimivien järjestöjen toimintaedellytyksiä on merkittävästi heikennetty.

Miksi meidän tulisi välittää tästä Pohjoismaissa?

Vastaus on yksinkertainen. Koska samat konservatiiviset ja liberaaleja arvoja kyseenalaistavat voimat nousevat kaikkialla. Suomessa näyteltiin syksyllä 2018 surullinen teatteriesitys, kun oikeistohallitus pakotti omat naiskansanedustajansa äänestämään Suomen ulkoministerinä virkamatkalla abortinvastaiseen mielenosoitukseen osallistuneen ja sillä kehuskelleen Timo Soinin luottamuksen puolesta. Samalla pyyhittiin pöytää Suomen tyttöjen ja naisten oikeuksia maailmalla puolustaneella ulkopoliitikalla.

Näiden äärikonservatiivisia arvoja kannattavien poliittisten liikkeiden ei edes tarvitse päästä hallitukseen vaikuttaakseen voimakkaasti julkiseen keskusteluun. Esimerkiksi Tanskassa äärioikeiston pelko on ajanut myös valtavirtaiset puolueet rasistisiin kantoihin, ja Suomessa Jussi Halla-aho on todennut opposition olevan puolueelleen jopa parempi paikka vaikuttaa poliittiseen keskusteluun, koska siellä ei joudu sitoutumaan yhteisiin linjoihin.

Tässä julkaisussa kuusi kirjoittajaa käsittelee EU:ta hyvin erilaisista näkökulmista, jotka kaikki kuitenkin liittyvät tasa-arvoon ja kuvaavat sitä työtä, joka meillä vielä on tehtävänä tasa-arvoisen Euroopan saavuttamiseksi. Tasa-arvon toteutuminen vaatii niin palkkatasa-arvoa kuin ruokaturvallisuutta, niin tasaisemmin jakautuvia vanhempainvapaita kuin puuttumista naisten kohtaamaan väkivaltaan.

Sekä Zita Gurmai että Anna Elomäki toteavat, että EU on ollut aikanaan tasa-arvokehityksen edelläkävijä, mutta kehitys on pysähtynyt tai jopa kääntynyt taaksepäin. Saavutetut voitot eivät ole pysyviä, jos niitä ei puolusteta jatkuvasti. On meidän kaikkien etu, että tasa-arvo kehittyy koko unionissa. Siksi on tärkeää, että tasa-arvokysymyksistä myös puhutaan kaikkialla unionissa ja tätä keskustelua pidetään yllä erityisesti vaalien alla. Jos haluamme feministisemmän Euroopan, on meidän vaadittava sitä!

EUROOPAN UNIONIN TASA-ARVOPOLITIikka – RAKENTAMISESTA PURKAMISEEN?⁴

FT ANNA ELOMÄKI, tutkijatohtori

EUROOPAN UNIONI NÄHDÄÄN usein vahvana tasa-arvotoimijana, joka edistää sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta jäsenmaissaan muun muassa lainsäädännön ja hankerahoituksen avulla. Suomessa etenkin EU:n tasa-arvon ja syrjinnän vastainen lainsäädäntö on merkittävästi vaikuttanut kansalliseen tasa-arvopolitiikkaan: EU-lainsäädännön myötä Suomeen saatiin esimerkiksi välillisen ja välittömän syrjinnän käsitteet sekä yhdenvertaisuuslaki (ks. esim. Nousiainen 2012). Myös EU:n hankerahoitus on ollut merkittävä tekijä suomalaisessa tasa-arvopolitiikassa. Esimerkiksi sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista on valtionhallinnossa kehitetty EU-rahoituksella.

Viimeisen reilun kymmenen vuoden tapahtumien valossa ajatus EU:sta vahvana tasa-arvotoimijana on kuitenkin syytä kyseenalaistaa. Yksittäisistä edistysaskelista, kuten Euroopan tasa-arvoinstituutti EIGE:n perustamisesta, huolimatta EU:n tasa-arvopolitiikka ja sen työkalut ovat viime vuosina selvästi heikentyneet.

Yksi syy tasa-arvopolitiikan hapertumiseen on se, että tasa-arvo ja sosiaaliset kysymykset laajemmin ovat joutuneet sivuun, kun talous ja jäsenmaiden finanssi- ja talouspolitiikan valvonta ovat talous- ja eurokriisin myötä saaneet yhä merkittävämman sijan EU:n agendalla. Jäsenmaita on myös ohjeistettu – ja kriisimaiden tapauksessa velvoitettu – tekemään tasa-arvoa heikentäviä leikkauksia ja rakenteellisia uudistuksia. Ajateltaessa EU:ta tasa-arvotoimijana on siksi välttämätöntä tarkastella paitsi tasa-arvopolitiikan sisältöjä ja asemaa, myös talouden ja sosiaalisten kysymysten tasapainoa EU:n agendalla sekä EU:n talouspolitiikan päämääriä ja tapaa, jolla EU ohjaa jäsenmaiden talouspolitiikkaa.

Jumiutuneet direktiivit, heikentyneet tasa-arvo-ohjelmat ja vähentynyt rahoitus 2000-luvulle tultaessa tasa-arvopolitiikka oli EU-tasolla vakiintunut omaksi politiikka-alueekseen, jonka alla säädettiin lakeja, laadittiin tasa-arvo-ohjelmia, rahoitettiin tasa-arvoa edistäviä toimia sekä valtavirtaistettiin sukupuolinäkökulmaa (Jacquot 2015). Pitkää tasa-arvopolitiikan rakentamisen kautta on kuitenkin seurannut suunnanmuutos, joka näkyy niin tasa-arvoa käsittelevässä lainsäädännössä, rahoituksessa kuin EU:n tasa-arvo-ohjelmissa.

Tasa-arvolainsäädännön valmistelu on viime vuosina ollut vaivalloista, kun direktiivi toisensa jälkeen on jumiutunut jäsenmaiden vastustukseen. Esimerkiksi äitiysvapaata koskeva direktiivi juuttui jäsenmaita edustavan neuvoston pöydälle ennen kuin se vuonna 2015 poistettiin lainsäädäntömenettelystä kokonaan. Myöskään komission vuonna 2012 esittämä direktiivi sukupuolikiintiöistä pörssiyhtiöiden hallitukseen ei ole joidenkin jäsenmaiden vastustuksesta johtuen edennyt neuvostossa. Perinteinen syy jäsenmaiden haluttomuuteen hyväksyä tasa-arvodirektiivejä on jo pitkään ollut niistä mahdollisesti jäsenmaille koituvat kustannukset (vrt. Van der Vleuten 2007), ja kustannukset olivat myös äitiysvapaadirektiivin ongelma. Paremmin on käynyt vuonna 2016 julkistetun työn ja perheen tasapainoa käsittelevän direktiivin, jossa säädetään muun muassa vanhempainvapaan ajalta maksettavasta korvauksesta

⁴ Teksti pohjautuu artikkeliin Elomäki, Anna ja Kantola, Johanna: Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutos Euroopan unionissa. Tulossa kirjassa Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg ja Hanna Ylöstalo (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutos*. Gaudeamus.

sekä isyysvapaasta ja hoivavapaasta ja josta komissio, Euroopan parlamentti ja neuvosto pääsivät alustavaan sopimukseen tammikuussa.

Toinen merkki tasa-arvopolitiikan heikentymisestä on EU:n vähentynyt rahoitus tasa-arvon edistämiseksi. Vaikka sukupuolten tasa-arvo on EU:n perussopimukseen kirjattu tavoite, sen tukemiseen tarkoitettu rahoitus muodostaa vain murto-osan EU:n noin miljardin euron suuruudesta vuotuisesta budjetista. Tasa-arvorahoitus oli suurimmillaan vuosina 1997–1999, kun se ylsi lähes yhteen prosenttiin EU:n kokonaisbudjetista. Tämän jälkeen kehitys on ollut laskusuuntainen: 2000-luvulle tultaessa rahoituksen osuus tipahti noin 0,4 prosenttiin EU:n budjetista ja vuosina 2007–2013 alle 0,2 prosenttiin (Jacquot 2015). Osana tätä laskusuuntaista kehitystä sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi omistetut rahoitusohjelmat ja sitä myötä korvamerkitty tasa-arvorahoitus ovat 2000-luvulla kadonneet, kun pieniä rahoitusohjelmia on koottu yhä suuremmiksi, joustaviksi kokonaisuuksiksi. Samaan aikaan tasa-arvon näkyvyys EU:n keskeisten rahoitusohjelmien tavoitteissa on heikentynyt. Esimerkiksi siinä missä vuosina 2000–2006 sukupuolten tasa-arvo oli yksi Euroopan sosiaalirahaston viidestä painopistealueesta, vuosina 2014–2020 tasa-arvo oli yksi 19:stä tavoitteesta. Sukupuolittainen budjetointi ei monista sitoumuksista huolimatta ole edennyt, ja pyrkimykset sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen rahoitusohjelmissa ovat jääneet puolitiehen.

Myös EU-tason monivuotiset tasa-arvo-ohjelmat, joissa muun muassa määritellään EU:n tasa-arvopolitiikan keskeisiä osa-alueita, tavoitteita ja toimenpiteitä, ovat 2000-luvun puolivälin jälkeen huomattavasti heikentyneet. Näkyvin esimerkki tästä on tasa-arvo-ohjelmien arvonalennus, kun ne vuonna 2015 poistettiin EU:n pehmeän oikeuden piiristä. Euroopan komissio julkisti vuosien 2016–2019 tasa-arvo-ohjelman komission yksiköiden valmisteluasiakirjana (*staff working document*), ei kaikkien komissaarien hyväksymänä komission tiedonantona. Tämä tarkoitti tasa-arvo-ohjelmien loppua näkyvänä politiikkatyökaluna. (Ahrens 2018.)

EU:n tasa-arvopolitiikan heikkenemisellä on konkreettisia vaikutuksia myös jäsenmaissa. Suomessa esimerkiksi tasa-arvorahoituksen vähentyminen voisi johtaa jo muutenkin heikosti resursoitun tasa-arvokentän näivettymiseen. EU-hankkeet ovat olleet aliresursoituille valtiollisille tasa-arvotoimijoille keino saada käyttöönsä lisää henkilö- ja toimintaresursseja.

Taloudelle alisteinen tasa-arvo

Yksi syy EU:n tasa-arvopolitiikan nurkkaanajolle on tapa, jolla tasa-arvo ja sosiaaliset kysymykset on alistettu taloudelle. Talous- ja eurokriisin myötä makrotalouteen liittyvät tavoitteet ovat alkaneet määrittää EU:n poliittista agenda yhä vahvemmin. Samalla työllisyys- ja sosiaalipolitiikkaan – mukaan lukien sukupuolten tasa-arvoon –

YKSI SYY TASA-ARVOPOLITIIKAN HAPERTUMISEEN ON SE,
ETTÄ TASA-ARVO JA SOSIAALISET KYSYMYKSET
LAAJEMMIN OVAT JOUTUNEET SIVUUN.

liittyvät päämäärät on sivuutettu tai alistettu tiukan finanssipolitiikan, kilpailukyvyn ja talouskasvun kaltaisille tavoitteille.

Konkreettinen esimerkki tasa-arvon sivuuttamisesta on tasa-arvon vähittäinen katoaminen EU:n pitkän tähtäimen strategioista. Vielä 2000-luvun alussa tasa-arvo mahtui mukaan talouskasvuun, työllisyyteen ja sosiaaliseen suojeluun tähdänneeseen Lissabonin strategiaan, jossa muun muassa asetettiin tavoitteet naisten työllisyydelle ja päivähoidossa olevien lasten osuudelle. Tasa-arvonäkökulmat kuitenkin sysättiin sivuun, kun strategia vuonna 2005 päivitettiin ja sosiaalipolitiikka jäi talouskasvun ja työllisyyden jalkoihin. Vuonna 2010 hyväksytty Eurooppa 2020 -strategia, jonka tarkoitus oli ohjata EU ulos taluskriisistä ja edistää älykästä, kestävä ja osallistavaa kasvua, ei sisältänyt enää lainkaan tasa-arvoon liittyviä tavoitteita. (Villa ja Smith 2014.) Tasa-arvokysymykset eivät myöskään ole näkyneet viime vuosien pohdinnoissa EU:n ja EMU:n tulevaisuudesta. Toisin sanoen, mitä enemmän talous ja talouspolitiikka ovat määrittäneet EU:n strategioita ja poliittisia tavoitteita, sitä vähemmän tasa-arvolle on ollut tilaa.

Aivan viime vuosina sukupuolten tasa-arvo on kuitenkin noussut uudelleen näkyviin niin kutsutussa Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilarissa, joka on yritys puuttua taluskriisiä seuranneeseen sosiaaliseen kriisiin ja demokratian kriisiin edistämällä työmarkkinoiden oikeudenmukaisuutta ja sosiaalista suojelua. Tasa-arvokysymykset ovat selvästi näkyvissä pilarin periaatteissa ja toimenpiteissä. Sosiaalisten oikeuksien pilarin on nähty tasapainottavan talouden ja sosiaalisen suhdetta, ja se on myös nähty askeleena kohti sosiaalisesti oikeudenmukaisempaa talouspolitiikkaa (Plomien 2018). Pilarilla ei kuitenkaan ole vastaavaa lainsäädäntöön perustuvaa pohjaa kuin EU:n talouspolitiikkaa määrittävillä velka- ja alijäämäkriteereillä sekä muilla taloushallinnan työkaluilla.

Sukupuolittunut talouspolitiikka

Samaan aikaan kun tasa-arvo on alistettu taloudelle, pyrkimykset sisällyttää sukupuolinäkökulma EU:n talouspolitiikkaan ovat epäonnistuneet. EU on perussopimuksessaan sitoutunut sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen. Pyrkimyksiä tuoda sukupuolinäkökulma EU:n talouspolitiikkaan – esimerkiksi jäsenmaita koskeviin finanssipoliittisiin sääntöihin ja jäsenmaille annettavaan talousohjaukseen – on kuitenkin alusta lähtien vastustettu, eikä tasa-arvon merkitystä talouspolitiikalle ole ymmärretty (Hoskyns 2008). Tämä on ongelma, sillä EU:n talouspolitiikka ja talousohjaus vaikuttavat merkittävästi jäsenmaiden mahdollisuuksiin edistää tasa-arvoa kansallisella tasolla, ja niillä on myös suoria sukupuolivaikutuksia.

Erityisesti sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen on epäonnistunut suhteessa EU:n talous- ja eurokriisin yhteydessä harjoittamaan talouskuripolitiikkaan. Kreikan kaltaisilta kriisimailta on vaadittu lainojen vastineeksi merkittäviä julkisten palveluiden ja sosiaaliturvan leikkauksia. EU-instituutiot ovat suositelleet myös muille jäsenmaille tiukkaa budjettikuria, leikkauksia julkisiin menoihin sekä rakennepoliittisia uudistuksia. Näiden vaatimusten sukupuolivaikutuksia ei ole EU-tasolla arvioitu, vaikka talouskuripolitiikan vaikutuksia käsittelevä tutkimus osoittaa, että naiset ja vähemmistöt – etniset vähemmistöt, maahanmuuttajat, köyhät – ovat joutuneet vallalla olevan talouspolitiikan kärsijöiksi (ks. Kantola ja Lombardo 2017). Naiset ovat menettäneet julkisen sektorin työpaikkoja, julkiset palvelut – kuten lasten päivähoido – ovat heikentyneet, työlöt ovat huonontuneet ja hoivan yksityistäminen on työntänyt naisia pois työmarkkinoilta. Tiukentuneissa paineissa nuoriin, raskaana oleviin

naisiin on myös kohdistunut syrjintää työpaikoilla. Ankara talouskuripolitiikka on joissain maissa myös kärjistänyt sukupuolittunutta väkivaltaa. (Esim. Karamessini ja Rubery 2014.)

Lisäksi sukupuoli- tai tasa-arvonäkökulmaa ei ole juurikaan nostettu esiin EU:n uusissa talouspoliittisen hallinnan mekanismeissa, kuten niin sanotussa euroopalaisessa ohjausjaksossa, jonka avulla koordinoidaan ja valvotaan jäsenmaiden finanssi- ja talouspolitiikkaa sekä rakenteellisia uudistuksia. Viittaukset tasa-arvoon ohjausjakson keskeisissä asiakirjoissa ovat olleet satunnaisia, pinnallisia ja kapeita.

EU:n talouspolitiikan sukupuolisokeus heijastuu myös Suomessa harjoitettavaan talouspolitiikkaan. EU:n komissio on antanut Suomelle useita sukupuolinäkö-kulmasta ongelmallisia finanssipolitiikkaan ja rakenteellisiin uudistuksiin liittyviä suosituksia, jotka osaltaan ovat vahvistaneet Suomessa tehtyä tasa-arvoa taaksepäin vievää talouskuripolitiikkaa. EU:n talouspolitiikka ja sen sukupuolisokeat käsitteet vaikuttavat myös tapaan, jolla taloudesta ja talouspolitiikasta Suomessa puhutaan. Esimerkiksi kilpailukyvyn käsite, jonka varjolla naisvaltaisen julkisen sektorin lomarahoja vuonna 2016 kilpailukykysovimuksen myötä leikattiin, on tullut Suomeen EU-tason keskusteluista.

Kohti vahvempaa tasa-arvopolitiikkaa ja tasa-arvoisempaa talouspolitiikkaa

Heinäkuussa 2019 työnsä aloittavalla uudella Euroopan parlamentilla ja myöhemmin syksyllä nimitettävällä uudella komissiolla on mahdollisuus kääntää EU:n tasa-arvopolitiikan laskujohteinen suunta. Tasa-arvopolitiikan saralla on Euroopan parlamentissa mutta myös jäsenmaissa jo vahva ymmärrys siitä, että EU tarvitsee kunnollisen, näkyvän tasa-arvostrategian. Tasa-arvonäkökulmasta vähintään yhtä tärkeitä – tai jopa tärkeämpiä – ovat kuitenkin kysymykset sosiaalisten kysymysten ja talouden suhteesta sekä EU:n talouspolitiikan suunnasta.

Oleellista tasa-arvonäkökulmasta ei siis ole vain se, miltä EU:n tuleva tasa-arvostrategia näyttää, millaisia tasa-arvoon liittyviä lakeja säädetään ja miten tasa-arvoa resursoidaan, vaan myös millaiseksi talouden ja sosiaalisen suhde EU:n päätöksenteossa tulevana vuosina muotoutuu. Mitkä ovat Eurooppa 2020 -strategian korvaavan EU:n pitkän aikavälin strategian päämäärät, ja onko niissä tilaa tasa-arvolle? Jatkuuko makrotalouden ylivalta EU-maiden talouspoliittisessa ohjauksessa vai vahvistuuko sosiaalisten kysymysten rooli? Nähdäänkö kilpailukyky ja talouskasvu itseisarvoina vai välineinä laajemmin määriteltävän hyvinvoinnin tavoittelussa? Nähdäänkö tasa-arvonäkökulmasta elintärkeät julkiset palvelut alijäämä- ja velkakriteerien saavut-

HEINÄKUUSSA 2019 TYÖNSÄ ALOITTAVALLA UUDELLA EUROOPAN PARLAMENTILLA JA MYÖHEMMIN SYKSYLLÄ NIMITETTÄVÄLLÄ UUDELLA KOMISSIOLLA ON MAHDOLLISUUS KÄÄNTÄÄ EU:N TASA-ARVOPOLITIIKAN LASKUJOHTEINEN SUUNTA.

tamisen esteinä vai ymmärretäänkö niiden merkitys taloudelle niin lyhyellä kuin pitkällä tähtäimellä?

Talous on tasa-arvokysymys, ja tasa-arvon edistäminen vaatii myös talouspolitiikan ja sen päämäärien ajattelua uudella tavalla. Koska EU-maiden talouspolitiikkaa koordinoidaan EU-tasolla, on uudelleenajattelu hyödyllistä aloittaa siellä. Vaikka Euroopan parlamentin mahdollisuudet vaikuttaa EU:n talouspolitiikkaan ovat rajalliset, on parlamentilla kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa tapaan, jolla taloudesta EU-tasolla puhutaan ja tuoda talouspolitiikasta käytävään keskusteluun uusia elementtejä.

Lähteet

Ahrens, Petra (2018). *Actors, Institutions and the Making of EU Gender Equality Programmes*. Lontoo: Palgrave Macmillan.

Hoskyns, Catherine (2008). *Governing the EU: Gender and Macroeconomics*. Teoksessa Shirin M. Rai & Georgina Waylen (toim.): *Global Governance. Feminist Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 107–128.

Jacquot, Sophie (2015). *Emergence and Dismantling of the EU Gender Equality Policy: Equality in the Name of the Market?* (London and New York: Palgrave Macmillan).

Kantola, Johanna ja Emanuela Lombardo (toim.) (2017). *Gender and the Economic Crisis in Europe: Politics, Institutions and Intersections* (Basingstoke: Palgrave).

Karamessini, Maria and Jill Rubery (2014) (toim.). *Women and Austerity: The Economic Crisis and the Future for Gender Equality* (London: Routledge).

Nousiainen, Kevät (2012). Suomen syrjinnänvastainen lainsäädäntö. Teoksessa Johanna Kantola, Kevät Nousiainen ja Milja Saari (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen* (Helsinki: Gaudeamus), 143–174.

Plomien, Ania (2018). EU Social and Gender Policy beyond Brexit: Towards the European Pillar of Social Rights. *Social Policy & Society* 17:2, 281–296.

Villa, Paola & Mark Smith (2014). Policy in the Time of Crisis: Employment Policy and Gender Equality in Europe. Teoksessa Maria Karamessini & Jill Rubery (toim.): *Women and Austerity: The Economic Crisis and the Future for Gender Equality*. Lontoo: Routledge, 273–294.

Vleuten, Anna van der (2007). *The Price of Gender Equality: Members States and Governance in the European Union*. Aldershot: Ashgate.

PALKKATASA-ARVOON ON VIELÄ MATKAA

OUTI VIITAMAA-TERVONEN, projektipäällikkö,
sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvoyksikkö

SUOMESSA ELÄÄ VOIMAKKAANA ajatus tasa-arvon mallimaasta, mutta melkoinen osa suomalaisen tasa-arvon edistysaskeleista on kuitenkin tuontitavaraa. Naisten ja miesten tasa-arvoinen kohtelu on yksi Euroopan unionin sosiaalipolitiikan kulmakivistä: unionin tasa-arvosääntely sai alkunsa palkkasyrjinnän kiellosta jo vuonna 1958, ja EU:n perussopimuksessa on taattu naisten ja miesten samapalkkaisuuden periaate. Samapalkkaisuutta koskevia määräyksiä sisältyi jo aikaisemmin muun muassa kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimukseen, jo vuodesta 1951.

Palkkatasa-arvo on velvoitteista huolimatta edennyt meillä varsin hitaasti. Naisten ja miesten syrjimätön ja tasa-arvoinen palkkaus on Suomen työelämän tasa-arvokysymyksistä edelleen tärkein. Sukupuolten keskiansioiden ero on noin 16 prosenttia koko työmarkkinoilla, eli naisten euro on hieman vajaa 84 senttiä vuonna 2017.⁵ Työmarkkinasektorien sisällä naisten ja miesten ansioiden ero on pienempi.

”Kyllä meillä miehet ja naiset samasta työstä samaa palkkaa niin kuin tessissä sanotaan”, on tyypillinen lausahdus samapalkkaisuutta koskevassa keskustelussa. Samapalkkaisuus ei ole kuitenkaan näin yksinkertainen asia, sillä työnantajan tulee maksaa työntekijän sukupuolesta riippumatta samaa palkkaa ei vain samasta mutta myös samanarvoisesta työstä.

Tässä emme ole lähelläkään Euroopan kärkeä. Suomessa sukupuolten palkkaero on 28 EU-jäsenvaltion kahdeksanneksi suurin vuonna 2016.⁶ Palkkaero on EU-jäsenmaissa keskimäärin hieman yli 16 prosenttia vaihdellen 5 prosentista runsaaseen 20:een. Suomi jää jälkeen myös muista Pohjoismaista, joissa työmarkkinajärjestelmät ja naisten työhön osallistuminen ovat, eroista huolimatta, lähempänä toisiaan kuin monissa EU-maissa. Ruotsissa naisten ja miesten välinen palkkaero oli hieman runsas 13 prosenttia vuonna 2016 Eurostatin tilaston mukaan.

Suomen työmarkkinoiden noin 16 prosentin palkkaero kertoo kokoaikaisten palkansaajanaisten ja -miesten säännöllisen työajan keskimääräisten kuukausiansioiden eron. Tämä mittamuoto kuvaa koko työmarkkinoiden palkkaeroa ja auttaa näkemään palkkaerot paitsi samassa, myös samanarvoisessa työssä.

Palkkaeron taustalla on rakenteellisia tekijöitä. Tällaisia ovat työelämän jakautuminen naisten ja miesten aloihin ja ammatteihin sekä rakenteellinen palkkaeriarvoisuus, jossa naisennemistöiset alat ovat huomommin palkattuja kuin miesten alat. Naisten

⁵ Tilastokeskus, Ansiotasoindeksi 2017.

⁶ Eurostat 2016.

SUOMESSA ELÄÄ VOIMAKKAANA AJATUS TASA-ARVON MALLIMAASTA, MUTTA MELKAINEN OSA SUOMALAISEN TASA-ARVON EDISTYSASKELEISTA ON KUITENKIN TUONTITAVARA.

työmarkkina-asema on heikompi kuin miesten, ja myös naisten miehiä suurempi hoivavastuu on rakenteellinen kysymys.

Sukupuolten palkkaerot osoittautuvat varsin erilaisiksi riippuen siitä, mitä ansioita tarkastellaan. Tilastokeskuksen ansiotasoindeksi kattaa kokoaikaisten palkansaajien säännöllisen työajan peruspalkan, säännölliset tehtävään ja olosuhteisiin sekä palvelusvuosiin perustuvat lisät ja tulospalkkiot. Se ei sisällä ylityitä eikä lomarahoja eikä optiotuloja, joiden mukaan ottaminen kasvattaisi sukupuolikuilua. Myös osa-aikaisten palkansaajien mukaan ottaminen kasvattaa palkkaeroa. Laajimmillaan sukupuolten ansioiden erot ovat tarkasteltaessa vuositason kokonaisansioita. Niissä sukupuolten ero on noin 24 prosenttia koko työmarkkinoilla. Eroa kasvattaa osa-aikatyön, perhevapaiden ja määräaikaisten työsuhteiden kasautuminen naisille.

Suomen työmarkkinoiden rakenne

Tasa-arvolain perusteluissa vuodelta 1985 todetaan, että ”erot naisten ja miesten tosiasiallisissa oloissa ilmenevät tuntuvina etenkin työelämässä: palkkauksessa, ammattiasemassa ja mahdollisuuksissa edetä työssä. Nämä erot ovat pysyneet varsin samanlaisina yhteiskunnassa viime vuosikymmenten aikana tapahtuneista merkittävistä elinkeino-, ammatti-, perhe- sekä sosiaalirakenteiden muutoksista huolimatta”.⁷ Tämä on edelleen totta, vaikka tasa-arvolaki on ollut voimassa jo yli 30 vuotta. Monet ongelmat ovat muuttaneet ilmenemismuotoaan, mutta ytimeltään pysyneet samoina.

Naisten kokoaikatyö on työmarkkinoiden tyypillinen piirre. Viime vuosina naisten tekemä osa-aikatyö on kuitenkin jonkin verran lisääntynyt. Miehillä on naisia tyypillisempää kokoaikainen, pidempiaikainen ja hyväpalkkainen työ kun taas naisille tyypillisempiä ovat muut työnteon tavat ja pienituloisuus. Julkinen sektori on erityisesti naisia työllistävä sektori, sillä vain noin viidennes kunta-alalla työskentelevistä on miehiä.⁸ Työelämän segregaatio, eriytyminen, erottaa miehet ja naiset toisistaan: sukupuolet työskentelevät eri aloilla ja ammateissa myös sisäisen hierarkian erottamina. Lisäksi työvoiman erilaiset käyttötavat tuottavat eroja naisten ja miesten työmarkkina-asemaan, tasa-arvoon ja palkkaukseen.

Osa-aikatyötä tekee noin joka viides palkansaajanainen ja joka kymmenes palkansaajamies. Nollatuntisopimuksella työskentelevistä vajaa 60 prosenttia on naisia. Määräaikainen työ on naisilla yleisempää kuin miehillä. Perheenperustamisiässä olevista naisista yli kolmasosa työskentelee määräaikaisesti. Määräaikaisuudella on haitallisia palkkavaikutuksia: ansiot ovat keskimäärin selvästi pienemmät kuin toistaiseksi voimassa olevissa työsuhteissa.⁹ Määräaikainen työ vaikuttaa haitallisesti palkkakehitykseen myös pidemmällä aikavälillä.¹⁰

Ammatillisessa eriytymisessä näkyy sukupuolten työnjaon pitkä perinne, jota on ollut vaikea muuttaa.¹¹ Sukupuolen mukaan eriytyneet koulutus- ja uravalinnat luovat perustaa työelämän segregaatiolle.¹² Naisienemmistöisin toimiala oli vuonna 2016 sosiaali- ja terveystalot, jonka työllisistä oli naisia vajaat 87 prosenttia. Miesenemmistöisin ala oli rakentaminen, jolla työskentelevistä oli miehiä peräti yli 90 prosenttia. Myös kuljetus ja varastointi sekä maa- ja metsätalous olivat hyvin miesenemmistöisiä aloja.¹³ Sukupuolen mukainen ammattieriytyminen ei ole vähentynyt. Yksittäisissä ammateissa naiset purkavat sukupuolisegregaatiota. Naisten osuus erilaisissa asiantuntija-ammateissa kuten juristeina, lääkäreinä ja rehtoreina on lisääntynyt.

Perhevapailla on vaikutusta sukupuolten palkkaeroon. Miehet käyttävät pääsääntöisesti heille kiintiöidyt vapaat, ja vanhempien vapaasti jaettavissa olevaa jaksoa

⁷ HE 57/1985 vp.

⁸ Tilastokeskus, Työvoimatutkimus 2016.

⁹ Ojala & Nätti & Kauhanen 2015. Työn laatu ja myöhempi työura osa- ja määräaikaisessa työssä. Työsuojelurahaston tutkimushanke 2013–2014. Loppuraportti. Työelämän tutkimuskeskuksen työraportteja: 90/2015, Tampereen yliopisto.

¹⁰ Ojala & Nätti & Kauhanen 2017. Määräaikaisen työn vaikutus myöhempään palkkakehitykseen. Talous ja yhteiskunta 2/2017, s.48–53.

¹¹ Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018, K22/2018 Vp. Tasa-arvojulkaisuja 2018:4.

¹² Myös Vuorinen-Lampila P. 2018. Korkeakoulutuksen eriytyvät työelämätulokset. Koulutuksen tutkimuslaitos, Tutkimuksia 33. Jyväskylä.

¹³ Tilastokeskus, Työvoimatutkimus 2016.

KAIKILLA SEKTOREILLA SUKUPUOLTEN VÄLINEN PALKKAERO KASVAA KOKO TYÖURAN AJAN, VIIMEISEN KASVUHUIPUN OLLESSA 60 IKÄVUODESSA.

käyttävät pääsääntöisesti äidit. Kaikista korvatuista vanhempainpäivärahapäivistä miehet käyttävät kymmenisen prosenttia. Perhevapaan pituudesta riippuu, kuinka merkittävä ja pitkäaikainen haitallinen vaikutus pidetyllä perhevapaalla on äidin palkkaan. Isien palkkakehitykseen perhevapailla ei ole ollut tähän mennessä havaittavissa haitallista palkkavaikutusta.

Ikääntyminen kasvattaa naisten ja miesten välistä palkkaeroa. Naisten ja miesten tehtävät ja työurat erkanevat varsin varhaisessa vaiheessa, millä on naisten kannalta kielteisiä palkkavaikutuksia, ja myöhempi kehitys syventää eroja edelleen. Sukupuolten palkkaerojen kasvu näyttää ajoittuvan perheenperustamisvaiheeseen. Kaikilla sektoreilla sukupuolten välinen palkkaero kasvaa koko työuran ajan, viimeisen kasvuhuipun ollessa 60 ikävuodessa. Naisten ja miesten työuran pituus tai työkokemus ei sitä selitä, koska keskimäärin miesten työhistoria on vain puolitoista vuotta pidempi kuin naisten.¹⁴

Koulutusta on pidetty keskeisenä palkkaan vaikuttavana tekijänä: mitä parempi koulutus, sitä parempi palkka. Naisten koulutustaso on noussut miehiä nopeammin, ja ero kääntyi naisten eduksi jo reippaat 20 vuotta sitten. Silti naisten keskiansiot ovat miehiä pienemmät kaikilla koulutustasoilla. Tilanne kärjistyy koulutustason myötä: korkean asteen tutkinnon suorittaneilla naisilla ja miehillä palkkaero on kaikkien suurin miesten hyväksi. Naisten hyvä koulutus ei ole toivotulla tavalla vaikuttanut naisten sijoittumiseen työmarkkinoilla eikä pienentänyt sukupuolten palkkaeroa.

¹⁴ Eläketurvakeskus 2015.

Velvoitteet naisten ja miesten palkkaeron kaventamiseksi

Sukupuolten palkkakuilun purkamisen taustalla on karkeasti jaotellen kaksi perustrategiaa: joko tulee purkaa segregaatiota tai toteuttaa vaatimus samasta palkasta samassa ja samanarvoisessa työssä. Ensimmäisen ajattelutavan mukaan sukupuolten palkkaerot syntyvät sukupuolten työnjaossa, ja kun tämä korjataan, palkkaerot poistuvat. Toisen ajattelutavan mukaan naisten työlle on saatava sille kuuluva arvo, ja kun tämä saavutetaan, palkkaerot häviävät.

Samapalkkaisuuteen velvoittavat kansainvälinen ja EU-oikeus sekä kansallinen lainsäädäntö. Tärkeimpiä kansainvälisiä normeja ovat Yhdistyneiden kansakuntien Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus, CEDAW¹⁵ ja kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimus nro 100¹⁶. EU-oikeudessa tärkeimpiä oikeuslähteitä ovat Euroopan unionin perussopimukset¹⁷ ja työelämän tasa-arvo-direktiivi¹⁸. Kansallisella tasolla samapalkkaisuutta säädellään perustuslaissa¹⁹ ja laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta²⁰. Näiden oikeuslähteiden mukaan syrjinnän kiellot eivät yksinään ole riittävä keino tosiasiallisen tasa-arvon saavuttamiseen. Siksi lainsäädäntö sisältää myös velvoitteita sukupuolten tasa-arvon edistämiseen ja positiiviseen erityiskohteluun.

¹⁵ SopS 67-68/1986.

¹⁶ SopS 9/1963.

¹⁷ Sopimus Euroopan unionin toiminnasta (SEUT) ja Euroopan unionin perusoikeuskirja.

¹⁸ 2006/54/EY.

¹⁹ 731/1999.

²⁰ Tasa-arvolaki, 609/1986.

Suomen valtiolla on EU:n perussopimuksen ja Suomen perustuslain mukaan velvollisuus edistää samapalkkaisuutta. Euroopan perussopimus velvoittaa varmistamaan samapalkkaisuusperiaatteen toteuttamisen sekä toteuttamaan täyden tosiasiallisen tasa-arvon työelämässä, ja työelämän tasa-arvodiesiivi velvoittaa työnantaja maksamaan samasta ja samanarvoisesta työstä samaa palkkaa. Palkkauksessa käytettävien luokittelujen tulee perustua samoihin arviointiperusteisiin sukupuolesta riippumatta, ja niiden tulee olla syrjimättömiä.

Tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä, edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Säännökset täydentävät toisiaan ja muodostavat kokonaisuuden. Tasa-arvolaisissa on myös valvontaa koskevat säännökset ja oikeussuojakeinot syrjintäkieltojen rikkomisen varalta. Tasa-arvolaki kieltää syrjinnän työelämässä sukupuolen perusteella, mukaan lukien palkkasyrjinnän, ja syrjinnän muissa palvelussuhteen ehdoissa. Lisäksi se vaatii jokaista työnantajaa edistämään sukupuolten tasa-arvon toteutumista tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Jos työpaikalla on vähintään 30 työntekijää, työnantajan on yhteistyössä henkilöstön edustajien kanssa tehtävä vähintään joka toinen vuosi tasa-arvosuunnitelma ja sen osana palkkakartoitus.

EU:n vahva syrjinnänvastainen lainsäädäntö on ollut edistyksellistä. Naisten ja miesten tasa-arvoa ja sukupuoleen kohdistuvaa palkkasyrjintää koskeva oikeus perustuu EU:n oikeuteen. Syrjinnän käsitteet sekä syrjinnän kiellon sisältö ja laajuus tasa-arvolaisissa ovat EU:n vahvan syrjinnänvastaisen sitovan säännösten perua. Tasa-arvolain tasa-arvosuunnitelmaa ja palkkakartoitusta koskevien säännösten esikuvana on ollut pohjoismainen, lähinnä Ruotsin tasa-arvolainsäädäntö.²¹

Suomessa on nähty, että lainsäädännön lisäksi tarvitaan muita toimenpiteitä samapalkkaisuuden edistämiseksi. Hallitus ja työmarkkinakeskusjärjestöt ovat jo vuodesta 2006 lähtien toteuttaneet samapalkkaisuusohjelmaa, jota voidaan pitää sosiaalisena innovaationa. Tällaista ei ole muissa EU-jäsenmaissa. Samapalkkaisuusohjelmien aikana sukupuolten keskimääräinen palkkaero on kaventunut noin 20 prosentista 16 prosenttiin. Ohjelmat ovat koonneet yhteen hallituksen ja työmarkkinakeskusjärjestöjen toimenpiteet sukupuolten palkkaeron kuromiseksi. Erityisen haasteelliseksi on osoittautunut toimialojen välisten ansioerojen kaventaminen.

Sukupuolten palkkaeron kaventamiskeinoista

Jotta naisten ja miesten välinen palkkaero kapenisi, tulisi naisten keskipalkkojen nousta nopeammin kuin miesten. Naisten työmarkkina-aseman ja urakehityksen tulisi tukea naisten myönteistä palkkakehitystä.

21 Ruotsin nykyinen syrjinnänvastainen lainsäädäntö syntyi vuonna 2008, kun aikaisemmat erilliset syrjintälait ja näitä valvovat viranomaiset yhdistettiin syrjintälakiin. Palkkasyrjintää ja palkkakartoitusta koskevat säännökset sisältyvät syrjintälakiin, Diskrimineringslag 2008:537, joka kattaa sukupuolen ohella muitakin syrjintäperusteita. Tältä osin Ruotsin ja Suomen sääntely on erilainen.

EU:N VAHVA SYRJINNÄNVASTAINEN LAINSÄÄDÄNTÖ ON OLLUT EDISTYKSELLISTÄ. NAISTEN JA MIESTEN TASA-ARVOA JA SUKUPUOLEEN KOHDISTUVAA PALKKASYRJINTÄÄ KOSKEVA OIKEUS PERUSTUU EU:N OIKEUTEEN.

Työn vaativuuteen perustuvien palkkausjärjestelmien tavoitteena on palkkauksen määräytyminen työtehtävän ja siitä suoriutumisen mukaan. Henkilön ominaisuuksilla sinänsä ja sukupuolella ei tule olla arvioinnissa merkitystä. Taustalla on ajatus siitä, että naisten työn vaativuuden näkyväksi tekeminen johtaisi palkkojen ja sukupuolten palkkaeron kuromiseen. Suomessa toteutetuilla palkkausjärjestelmämuudostuksilla ja sukupuolten välisen palkkaeron kaventamisella onkin selkeä positiivinen yhteys.²² Sukupuolten väliset palkkaerot ovat kaventuneet kaikkein selkeimmin tulojakauman yläpäässä, parhaita palkkaa saavien tai vaativimmissa tehtävissä toimivien kohdalla.

Työn vaativuuteen perustuvat palkkausjärjestelmät eivät ole mikään nopea keino kuroa naisten ja miesten välistä palkkaeroa umpeen. Niillä on omat rajoitteensa, sillä arviointikriteereihin ja -prosesseihin voi hiipiä sukupuolistuneita elementtejä ja eripalkkaisuus voi kätkeytyä palkkamääräysten sukupuolineutraalin ilmiasun taakse.²³ Palkkausjärjestelmät eivät myöskään suoraan vaikuta alojen välisiin palkkaeroihin. Rajoituksistaan huolimatta työn vaativuuden arviointi on yksi tärkeä keino naisten tekemän työn arvostuksen nostamiseen.

Sopimus- ja palkkapolitiikalla on suuri merkitys palkkatasa-arvon kannalta. Palkoista ja palkankorotuksista neuvottelevat työ- ja virkaehtosopimusosapuolet, ja ne myös ohjaavat työpaikkojen palkkausjärjestelmiä ja palkkapolitiikkaa. Palkkatasa-arvon toteutuminen riippuu hyvin paljon siitä, miten työmarkkinaratkaisut huomioivat tasa-arvo- ja samapalkkaisuusnäkökohdat. Suomessa tehtiin tulopoliittisia kokonaisratkaisuja vuosikymmenien ajan aina vuoteen 2007 asti. Niiden jälkeen ei ole ollut olemassa automaattista mekanismia, joka toisi työmarkkinakeskusjärjestöt ja valtion samaan pöytään neuvottelemaan palkkauksesta.²⁴

Sukupuolten palkkaeron kaventamista tavoitellaan uudelleenmuotoutuvan sopimusjärjestelmän oloissa. Liittokohtaisilla sopimuksilla rakenteellisten palkkaerojen kurominen on haasteellista. Paikallisen sopimustoiminnan merkitys on kasvanut työehtosopimuksissa, mikä on uudentyyppinen tilanne tasa-arvoisen palkkauksen kannalta. Mikä on naisten neuvotteluasema ja -voima paikallisesti sovittaessa? Myös palkkojen avoimuus korostuu paikallisesti sovittaessa. Palkkausjärjestelmät voivat tulla entistä monimutkaisemmiksi erilaisine tulos- ja voittopalkkioineen. Tulospalkkauksen yleistyminen voi osaltaan lisätä tasa-arvoriskejä, koska naiset työskentelevät miehiä enemmän aloilla ja ammateissa, joissa tulospalkkaus ei ole käytössä.

On riski käyttää sukupuolten palkkaeron kuromisessa vain vanhoja keinoja.²⁵ Niiden rinnalle tarvitaan myös uusia välineitä. Tehokkaiden keinojen tarve korostuu erityisesti arvioitaessa Suomen kansainvälisiä ja EU-oikeudellisia velvoitteita, sillä Suomi on saanut moitteita kansainvälisten sopimusten valvontaelimiltä sukupuolten palkkaeron liian hitaasta kaventumisesta. Onkin olennaista, millä nopeudella ja miten tehokkailla keinoilla pystymme jatkossa kaventamaan naisten ja miesten välistä palkkaeroa. Suomessa naisten osuus pienipalkkaisissa tehtävissä on suhteellisen korkea ja vastaavasti korkeapalkkaisissa tehtävissä matala. Kun toimintaa tehostetaan, on nykyistä paremmin huomioitava eri naisryhmien tarpeet ja heidän oikeuksiensa toteutuminen, mukaan lukien uussuomalaiset naiset.

EU:n rooli palkkatasa-arvon kysymyksissä on tärkeä. Unioni voi käyttää pehmeän sääntelyn keinoja, mutta vahvimmin se voi vaikuttaa lainsäädäntötoimien avulla. EU:n politiikassa oikeudellisen samapalkkaisuusperiaatteen tehokas täytäntöönpano on tärkeä sukupuolten palkkaeron pienentämisen väline. Ajankohtainen ja Suomelle tärkeä kysymys on palkkauksen avoimuuden lisääminen. Euroopan komissio antoi

22 Asplund & Lilja 2010. (toim.) (2010). Kohti samapalkkaisuutta palkkausjärjestelmiä kehittämällä. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:25.

23 Nummijärvi 2004. Palkkasyrjintä. Oikeudellinen tutkimus samapalkkaisuuslainsäädännön sisällöstä ja toimivuudesta. Helsinki.

24 Kantola & Nousiainen & Saari 2012. Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Tallinna.

25 Suomaa L. 2018. Sama-palkkaisuusohjelman 2016–2019 kokonaisarviointi. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 56/2018.

PELKÄSTÄÄN TYÖPAIKKAKOHTAISILLA TOIMILLA
EI PÄÄSTÄ ETEENPÄIN, VAAN TARVITAAN MYÖS
TYÖELÄMÄN JA PALKKAUKSEN RAKENTEIDEN
MUUTOKSIA JA SAMAPALKKAISUUTTA TUKEVAA
PALKKA- JA SOPIMUSPOLITIIKKAA.

vuonna 2014 jäsenmaille suosituksen, jonka mukaan niiden on lisättävä konkreettisin toimin palkkauksen läpinäkyvyyttä.²⁶ EU:n sukupuolten palkkaeron kaventamiseen tähtäävässä toimintaohjelmassa todetaan, että palkkojen läpinäkymättömyys mahdollistaa palkkasyrjinnän ja että palkkaeron tilanne edellyttää EU:lta toimia samapalkkaisuuden täytäntöönpanon tehostamiseksi.²⁷ Sosiaali- ja terveysministeriö asetti selvityshenkilön selvittämään palkka-avoimuutta keväällä 2018.²⁸ Palkka-avoimuuden vahvistamista pohti myös kolmikantainen työryhmä vuoden 2019 alkupuolella.²⁹

Komission kiinnostus palkka-avoimuuteen liittyy samapalkkaisuusperiaatteen täytäntöönpanon ongelmiin, etenkin samanarvoista työtä tekevien palkkoihin ja tarpeeseen saada palkkausta koskevaa tietoa. Palkkasyrjintää epäilevällä ei nimittäin ole Suomessa tasa-arvolain perusteella suoraa tiedonsaantioikeutta verrokin tai verrokkiryhmän palkkatietoihin ilman verrokin suostumusta. Näin hän ei pysty vertaamaan palkkaansa verrokin tai verrokkien palkkaan eikä siksi saa tehokasta oikeussuojaa oikeuksiensa toteuttamiseksi. Tämä on ongelma erityisesti yksityisellä sektorilla, jossa palkat eivät ole julkisia. Palkka-avoimuus on tarpeen myös palkkatasa-arvon edistämiseksi, erityisesti palkkakartoitusta laadittaessa.

Suomi haluaa kehittää järjestelmänsä entistä läpinäkyvämmäksi. Palkka-avoimuuden vahvistaminen voisi merkitä syrjintää epäilevän tiedonsaantioikeuksia verrokin tai verrokkiryhmän palkkatietoihin, tarpeen mukainen salassapitovelvoite kuitenkin huomioiden. Myös henkilöstön edustajan tiedonsaantioikeuksia yksilötason palkkatietoihin tulisi parantaa palkkakartoituksen laadintavaiheessa. Nämä merkitsisivät muutoksia tasa-arvolain säännöksiin. EU:n tuki jäsenmaille on erityisen tarpeellista sellaisissa tavoitteissa, joihin on vaikea saada poliittista yksimielisyyttä tai joita ei syystä tai toisesta pystytä kansallisesti toteuttamaan. Olisi myös hyödyllistä, jos EU-lainsäädännössä selvennettäisiin, miten töiden samanarvoisuutta tulisi vertailla.

Samapalkkaisuuden toteuttaminen on Suomessa pahasti kesken, vaikka pientä edistymistä onkin tapahtunut. Sen saavuttamiseksi on tärkeää tehostaa parantaa tasa-arvolain syrjinnän suojaa sekä edistää palkkatasa-arvoa. Pelkästään työpaikka-kohtaisilla toimilla ei päästä eteenpäin, vaan tarvitaan myös työelämän ja palkkauksen rakenteiden muutoksia ja samapalkkaisuutta tukevaa palkka- ja sopimuspolitiikkaa.

26 EU:n komission suositus miesten ja naisten samapalkkaisuuden periaatteen lujittamisesta läpinäkyvyyden avulla, C(2014) 1405 final. Komissio on myös laatinut toimenpidesuunnitelman vuosiksi 2017–2019 – Sukupuolten palkkaeron kaventaminen. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle ja Euroopan talous- ja sosiaaliskomitealle, C(2017)678 final.

27 EU Action Plan 2017–2019 Tackling the gender pay gap, Komission tiedonanto EU:n toimintasuunnitelmasta vuosiksi 2017–2019 – Sukupuolten palkkaeron kaventaminen, C(2017) 678 final.

28 Selvityshenkilönä toimi tasa-arvovaltuutettu Jukka Maarianvaara. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 41/2018.

29 Sosiaali- ja terveysministeriö asetti kolmikantaisen työryhmän toimikaudeksi 8.1.–15.3.2019 käsittelemään palkka-avoimuutta palkkatasa-arvon saavuttamiseksi. Työryhmän pääteemoja koskevat näkemykset jakaantuivat.

TYÖN JA PERHEEN YHTEENSOVITTAMINEN – EUROOPPALAISIA JA HENKILÖKOHTAISIA KOKEMUKSIA

MIAPETRA KUMPULA-NATRI, Euroopan parlamentin jäsen

Äitiys ja työelämä – jatkuvaa tasapainottelua

PUHEISIIN ÄITIYDEN JA työelämän jatkuvasta tasapainottelusta on helppoa suhtautua kevyin olankohautuksin, jollei tilannetta itse ole kokenut. Pahimmillaan päässä pyörii sata työasiaa, minkä lisäksi ajatusten taustalla kaiken aikaa juoksee huoli lasten arjesta: Kuinka muonitus, vaatetus, harrastukset ja kuljetukset hoidetaan? Seuraavan viikon aikataulutus vaatii oman suunnittelupalaverinsa, ja kun jokin liikkuvista osista ei menekään suunnitelmien mukaan – kuten usein käy – on uuden (kriisi) palaverin paikka.

Lisäksi naiset joutuvat valitettavan usein pohtimaan rooliaan äitinä. Siitä saakka kun naiset ottivat aseman työelämässä, he ovat joutuneet painimaan uskottavuusongelmien ja syyllistämisen kanssa. Miten voit olla hyvä äiti, jos työskentelet noin paljon? Miten lapsesi pärjäävät, jos otat tämän projektin vastaan? Aloitatko työt jo nyt, näin pian vauvan saapumisesta? Ja mikä pahinta, äidit ovat kokemukseni mukaan usein itse oman äitiytensä pahimpia kyseenalaistajia. Työ- ja aikataulustressin lisäksi tämä kerryttää valtavaa henkistä taakkaa.

Välillä mietin, kysytäänkö näitä kysymyksiä koskaan mieheltä? Miksi aina oletetaan, että naisten pitää hillitä työtahtia, mutta miesten on hyväksyttävää ja luonnollista tehdä pitkiä työpäiviä sekä istua kokouksissa yömyöhään tuntematta minkäänlaista huonoa omaatuntoa jälkikasvusta?

Äitiys ja työnteko ei tietenkään ole mikään uusi yhdistelmä. Harvoin on naisten elämässä ollut pitkää ajanjaksoa, jolloin olisi voinut keskittyä ainoastaan jälkikasvun hoitamiseen. Pitkään naiset tietenkin hoitivat lapsia perhepiirissä, jolloin tehtiin samalla enemmän tai vähemmän kotitöitä – tai ainakin joku suvusta tai vanhemmista lapsista valjastettiin lastenhoitoon.

Kun naiset siirtyivät töihin kodin ulkopuolelle, suku ja isovanhemmat katsoivat lasten perään päivisin – ja monesti lapset saivat pärjätä keskenään jo todella nuoresta pitäen. Entistä useammin perheillä oli kuitenkin edessä muutto työn perässä kasvu-keskuksiin, jolloin myös lastenhoitopalveluita alettiin kaivata ja kehittää.

Naisten tulo aktiiviseksi yhteiskunnan jäseniksi vaikutti siihen, että vaatimukset tasa-arvosta alkoivat kaikua kuuluville yhä tiuhemmin. Itsenäinen nainen kävi töissä, tienasi oman elantonsa eikä halunnut lopettaa työuraansa lapsen tuloon. Töihin haluttiin palata synnyttämisen jälkeen, ja mielellään tietenkin aikaisempaan työsuhteeseen.

Vuonna 1917 Suomessa säädettiin teollisuustyöasetus, joka takasi teollisuudessa työskenteleville naisille neljän viikon palkattoman äitiysvapaan. Liiketyöntekijän ”synnytysloma” oli kuusi viikkoa. Seuraava kehitysaskel nähtiin vasta vuonna 1964, kun sairausvakuutuslaki turvasi äideille yhdeksän viikon pituisen äitiysrahakauden. Monilla aloilla tämä rahallinen korvaus ei kuitenkaan riittänyt koko synnytysloman ajaksi. Äitiysrahakausi ja lakisäateinen synnytysloma tulivat samanpituisiksi vasta vuonna 1971.

ÄITIYS JA TYÖNTEKO EI TIETENKÄÄN OLE MIKÄÄN UUSI YHDISTELMÄ. HARVOIN ON NAISTEN ELÄMÄSSÄ OLLUT PITKÄÄ AJANJAKSOA, JOLLOIN OLISI VOINUT KESKITTYÄ AINOASTAAN JÄLKIKASVUN HOITAMISEEN.

Voimme olla kiitollisia aiempien sukupolvien naisille, jotka taistelivat meille hienon ja Euroopan mittakaavassa kattavan äitiysvapaan. Asetelma muuttui vielä tasa-arvoisemmaksi vuonna 1985, jolloin vanhempainetuudet jaettiin kolmeen eri jaksoon: äitiysrahakautteen, vanhempainrahakautteen ja isyysrahakautteen. Oltiin siis saavutettu merkittävä muutos, kun isätkin saivat jäädä hoitamaan vauvaa kotiin. Vaikka vanhempainvapaat eivät kokonaan poista äitiyden ja työelämän välistä tasapainoilua ja sen synnyttämiä paineita, se on ollut merkittävä askel matkalla tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa ja perhe-elämää.

EU:n todellisuus

Euroopan unionin tasolla kuohuu, kun vaatimukset sosiaalisesta pilarista vahvistuvat. Kansalaiset eivät halua nähdä unionia hyödyttämässä vain pankkeja ja finanssipuolta, vaan oikeuksia ja tasa-arvoisuutta pitää saada konkreettisesti ruohonjuuritasolle – oikeille ihmisille. Haastavuus on siinä, ettei Euroopan unionilla ole varsinaista päätösvaltaa sosiaalipolitiikassa. Sisämarkkinoiden tiivistyessä ja työmarkkinoiden avartuessa kansalaisille on kuitenkin tullut selväksi, että oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi tiettyihin asioihin on saatava unionin laajuista sääntelyä.

Tällä hetkellä EU:n lainsäädäntö takaa vanhemmille oikeuden vähintään kolmen kuukauden vanhempainlomaan, kun perheeseen syntyy vauva tai on adoptoitu lapsi. Jäsenmaat voivat myöntää tätä pidempiä lomia. Äitiyslomien pituudet ja niiden aikana maksettavat korvaukset ovatkin hyvin erilaisia eri maissa.

Me suomalaiset olemme usein ylpeitä omasta järjestelmästämmme. Ja miksi emme olisi, saavathan äidit halutessaan olla kauan kotona lasten kanssa. Meidänkin systeمیمme kuitenkin kaipaa uudistusta, jotta se olisi jatkossa entistäkin tasa-arvoisempi, kannustaisi naisia enemmän työelämään – ja että voimme jatkossakin olla siitä ylpeitä. Yritystähän tähän on ollut, ja toivottavasti asiaan pian saadaan kunnianhimoinen ratkaisu. Tosiasia kuitenkin on, että nykyinen, viimeksi Neuvostoliiton olemassaolon aikana päivitetty 34-vuotias järjestelmämmme on auttamatta vanhentunut. Maailma ja työnteke ovat vuonna 2019 täysin erilaiset kuin vuonna 1985.

EU-maiden lyhyin äitiysvapaa on 14 viikkoa. Jäsenmaiden välillä on kuitenkin suuria eroja myös siinä, mikä äitiysrahan todellinen suuruus on. Britanniassa äiti voi pitää vapaata 52 viikkoa eli yli vuoden, mutta täyden äitiysrahan, 90 prosenttia palkasta, saa vain kuudelta ensimmäiseltä viikolta. EU-maiden äitiyslomia tarkasteltaessa löytyy yllätyksiäkin. Esimerkiksi Bulgariassa äitiysloma on äidin halutessa pitkä, vuoden verran ja korvaus on 90 prosenttia äidin palkasta.

Saksassa, Ranskassa, Belgiassa, Hollannissa ja Espanjassa äiti saa nauttia äitiyslomastaan 14–16 viikon ajan. Esimerkiksi Belgiassa näkee naisia töissä todella lähellä

lapsen syntymää. Äitiysloma kun on vain 15 viikkoa, ja varhain äitiyslomalle jääminen syö tästä aikaa. Siksi yleisesti vitsaillaankin, että töistä lähdetään suoraan synnyttämään. Näin kävi myös omalla toimistollani Euroopan parlamentissa, kun avustajani ehti olla kotona ainoastaan neljä arkipäivää ennen synnytyksen käynnistymistä. Lisäksi hän sai yhdistettyä lomansa äitiyslomaan, jolloin hänen vauvansa meni hoitoon 5,5-kuukautisena.

Suomalaiset kauhistelivat, että ”voi miten joudut noin pienen jo laittamaan hoitoon” ja belgialaiset päivittelivät, että ”miten ihanaa, että olet saanut olla kotona näin kauan”. Kaikki on hyvinkin suhteellista.

Yleensä ottaen äitiyslomia ei juurikaan olla valmiita muuttamaan. Kun Euroopan komissio edellisellä vaalikaudella yritti uudistaa äitiyslomia, parlamentti oli hyvin myötämielinen ja äänesti minimiäitiysloman pituudeksi 20 viikkoa eli viisi kuukautta. Lukuun lasketaan mukaan viikot, jotka ollaan äitiyslomalla ennen lapsen saamista. Valitettavasti jäsenmaat, eli neuvosto, olivat hyvinkin pöyristyneitä tällaisesta uudistuksesta. Pidettiin tavattomana, että yhteiskunnalla ja yritysmaailmalla olisi varaa tarjota tällaista etua kansalaisilleen. Ajattelutapa on sinällään jännittävä, sillä eikö yhteiskuntaan pitäisi saada koko ajan lisää veronmaksajia? Hanke vesittyi, kun neuvosto ei päässyt minkäänlaiseen sopimukseen asiasta. Parlamentti yritti vielä tämänkin vaalikauden alussa vaatia, että jäsenmaat etenisivät asiassa, mutta tuloksetta.

Entä sitten isyysloma? Se vasta outo ajatus monelle valtiolle onkin. Virallista, yleistä isyyslomaa, joka olisi rinnastettavissa äitiyslomaan, ei tunneta edes neljänneksessä EU-maista. Tällaisia maita ovat esimerkiksi Saksa, Itävalta, Luxembourg, Slovakia, Kypros, Tšekki ja Kroatia. Nimellisen isyysloman, eli muutaman päivän, saa esimerkiksi Belgiassa, Espanjassa, Hollannissa ja Maltalla. Tällaisissa tapauksissa isyysloma kuuluu käytännössä jo synnytykseen, jos se kestää pitkään ja on käynnissä keskellä työviikkoa – isät saavat armollisesti olla mukana tässä!

Esimerkiksi Belgiassa isyysloman maksimipituus on yhteensä kymmenen päivää, ja loppuosan korvaa isän oma terveystakuutus. Nämä päivät on kuitenkin pidettävä vauvan kolmen ensimmäisen kuukauden aikana, ettei isä vain vahingossa joutuisi olemaan vauvan kanssa kahdestaan kotona. Mielestäni hieno ja hiukan yllättäväkin esimerkki on Portugali, missä isät voivat saada viisi viikkoa isyyslomaa, josta korvataan 100 prosenttia. Tästä isät ovat ”pakotettuja” pitämään kolme viikkoa. Kuulostaa siis erinomaiselta.

Euroopan mittapuulla katsottuna pohjoismaiset ”latte-papat” ovat tietenkin asia erikseen ja valitettavan harvassa. Euroopassa onkin tasa-arvossa etenemistä taloudellisesti, mutta myös asenteellisesti. Edelleen varsinkin liike-elämässä pidetään jotenkin ”naurettavana”, että isä raahaisi vaippakääräystä ympäriinsä. Vaipanvaihto voi olla ennenkuulumatonta osallistumista...

Pian päättyvällä parlamenttikaudella on kuitenkin edetty myös perhe-elämän tasa-arvossa. Koska neuvosto jäi hautomaan edellisellä kaudella parlamentissa hyväksytyä raskausaikadirektiiviä, komissio pukkasi nopealla aikataululla käsittelyyn perhevapaaudistuksiin pureutuvan direktiivin. Isyyslomasta säädetään ensimmäistä kertaa EU-tasolla. Neuvottelut eivät ole edenneet tämänkään direktiivin kanssa täysin myötätulessa, mutta asenteet ovat selvästi muuttuneet. Nyt kolmikantaneuvotteluista puserrettu kompromissi määrittelee isien oikeudeksi vähintään kymmenen päivän mittaisen isyysloman, joka on korvattava vähintään sairauspäivärahan tasoisena. Kullakin vanhemmalla oikeus neljän kuukauden mittaiseen vanhempainvapaaseen, josta kaksi kuukautta on kiintiöity.

Tämä tietenkin, ja toivottavasti, vapauttaa Euroopan äitejä työuransa pariin ja antaa isille mahdollisuuden parempaan osallisuuteen. Tulevaisuudessa direktiiviä laajennetaan koskemaan myös itsensätyöllistäjiä ja adoptiovanhempia.

Ei varmastikaan tarvitse erikseen kertoa, että jäsenmaat olivat taas erittäin nihkeitä tarjoamaan isyyslomaa kansalaisilleen. Tämä on kuitenkin merkittävä askel EU-tasolla, joskaan Suomeen se ei tuo merkittäviä parannuksia. Kannattaa kuitenkin pitää mielessä, että tässäkin Suomi voi edetä pidemmälle itsenäisesti, aivan kuten äitiyslomankin kanssa.

Tasa-arvoisempi tulevaisuus?

Ajat muuttuvat, työelämä muuttuu. Ihminen ei muutu yhtä nopeasti, sillä lapsia halutaan ja heitä kannetaan yhdeksän kuukauden ajan, eivätkä lapset ole valmiita huolehtimaan itsestään pariin vuosikymmeneen. Mitä siis voidaan tehdä, että yhteiskunta pystyy murroksen keskellä huolehtimaan perheistä ja perhettä suunnittelevista? Kuinka ihmisille luodaan riittävä luottamus tulevaisuuteen ja uskallusta suunnitella lapsia samalla, kun työelämä jatkuvasti pirstaloituu ja pitkät työsuhteet ovat yhä harvemmassa? On pidettävä mielessä, että pärjätäkseen yhteiskunta tarvitsee lapsia myös tulevaisuudessa – ellei suunnitelmissa sitten ole houkutelua erityisen paljon työperäisiä muuttajia.

Naisten halu olla työelämässä on fakta, vaikka ainahan on poikkeuksia – ja heilläkin olisi oltava mahdollisuus omiin valintoihinsa. Todellisuus on kuitenkin yhä se, että kun nainen saattaa maailmaan yhden, kaksi tai useampia lapsia, hänen pitää viettää aikaa kotona jonkin verran, ennen kuin lapsi on valmis ulkopuolisten huollettavaksi. Monesti lapset saadaan lähemmäksi toisiaan, mikä on jo todellinen riski naisen työuran etenemiselle ja ammattitaidon päivittämiselle. Lisäksi muutamankin vuoden katkos työelämään vaikuttaa suuresti naisten eläkekertymään, mitä harva muistaa. Vaikka muutama vuosi poissa työelämästä ei kuulosta kovin pahalta, luvuissa se tekee suuren eron. Kovasti toivoisinkin, että tähän saataisiin muutos tulevaisuudessa, jos ja kun äitiys-/isyysloman ja vanhempainvapaan kustannukset jaetaan tasaisemmin.

Varhaiskasvatus ja sen järjestäminen on asia, josta Suomessakin monilla on erilaiset näkemykset. Uskon, että nämä näkemykset linkittyvät vahvasti myös vanhempien erilaisiin toiveisiin siitä, kuinka kauan lapsen kanssa halutaan olla kotona. Toisista varhaiskasvatus on ensiarvoisen tärkeää – lapsi oppii sosiaalistumaan ikätovereidensa kanssa ja saa lisäksi taitoja, joita ei välttämättä kotona opeteltaisi. Ammatillaisen tuella näitä taitoja on helpompi opetella sopivassa iässä. Toisaalla painotetaan, miten rakastava syli ja läheisyys on tärkeintä lapselle. Aikojen muuttuessa mielipiteet ja suositukset muuttuvat.

Suomalaiset ovat jo nyt hyvin tottuneita siihen, että isillä on käytettävissään lyhyt ajanjakso, jolloin he mahdollisesti jäävät kotiin hoivaamaan pientä vauvaa tai taape-roa. Toisaalta asennemuutokselle on vielä tarvetta varsinkin erittäin miesvoittoisilla aloilla. Ei mielestäni ole huono asia, että yhteiskunta määrää isille kiintiöidyn vanhempainvapaan, sillä ohjausta tarvitaan. Harvoin asiat muuttuvat vapaaehtoisesti, koska totuttuja käytäntöjä on liian helppo ylläpitää. Jotta työelämästä tulisi oikeasti tasa-arvoisempaa, isien pitäisi ottaa aktiivisempi ote lapsien hoivaamisesta.

Onkin mielenkiintoista seurata, miten äitiys ja isyys muuttuvat myös muuttuvien työmarkkinoiden mukana. Pääsevätkö naiset viimein huonon omantunnon taakasta, joka vaatii, että heidän tulisi olla lasten ”ensisijainen hoitaja”?

KANSAINVÄLINEN OIKEUS JA NAISIIN KOHDISTUVAN VÄKIVALLAN KIELTO

KEVÄT NOUSIAINEN, emeritaprofessori

KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET OVAT tärkeitä naisten ihmisoikeuksille, erityisesti naisiin kohdistuvan väkivallan kiellolle. Aloitan naisten ihmisoikeuksien lyhyellä historialla – on vaikeata ymmärtää naisiin kohdistuvan väkivallan vastaista taistelua ilman, että tuntee naisten oikeuksien ja ihmisoikeuksien takeltelevan historiallisen kehityksen. Toiseksi käsittelem tärkeimpiä nykyisiä naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisia kansainvälisiä instrumentteja ja niihin tällä hetkellä kohdistuvia hyökkäyksiä. Lopuksi keskustelen siitä, miksi nämä instrumentit ovat tärkeitä myös suomalaisille naisille.

Naisten kansainvälisten ihmisoikeuksien historia on lyhyt ja epäjohdonmukainen. Kun ”ihmisen ja kansalaisen” yhdenvertaisten oikeuksien ideologia aloitti voittokulkunsa 1700-luvulla, se todellisuudessa vaati yhtäläisiä oikeuksia miehille. Yhdenvertaisuutta kannattaneet filosofit olettivat, että miehet ovat ulkoisista eroistaan huolimatta olemukseltaan samanlaisia ja siksi oikeutettuja yhdenvertaiseen kohteluun. Samalla muuttui kuitenkin käsitys siitä, miksi naisille ei pidä antaa samoja oikeuksia kuin miehille. Naisten vallanalaisuutta oli perusteltu Euroopassa perinteisesti sillä, että naiset ovat miehiä heikompia. Valistuksen yhdenvertaisuusideologian yhteydessä alkoi kuitenkin vahvistua käsitys, että naiset ovat laadultaan aivan erilaisia kuin miehet, eivät vain voimiltaan heikompia. Syntyi käsitys naisten luontaisesta lempeydestä ja pehmeystä, jolla perusteltiin naisten olevan omiaan kodin piiriin, isän ja aviomiehen vallan alle. Poliittikka ja julkinen elämä eivät olleet naisille sopivia. 1800-luvulta alkanut naisten vapautusliike on kiistänyt tällaiset oletukset ja vaatinut yhdenvertaisuusperiaatteen täysimittaista toteuttamista. Vasta toisen maailmansodan jälkeen tämä vaatimus alkoi yleisemmin toteutua.

Varsinaisten ihmisoikeussopimusten historiakin on lyhyt. Vasta toisen maailmansodan jälkeen monenkeskisiä kansainvälisiä sopimuksia on käytetty ihmisoikeuksien vahvistamiseen. Tätä aikaisemmat naisten oikeuksia koskeneet kansainväliset sopimukset perustuivat usein stereotyyppisesti naiseuteen liitettyihin piirteisiin. Naisten yötyö kiellettiin, jotta heidän äitiyteen ja kodin hoitamiseen liittyvät velvollisuutensa eivät häiriytyisi. Naisten kauppa seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksessa kiellettiin jo varhain ihmiskauppana. Naisia kohdeltiin sopimuksissa kuin lapsia, joita tulee suojella. Tämän tyyppiset varhaiset sopimukset olivat nykypäivän perspektiivistä katsoen syrjiviä.

Naisten muodollisesti yhtäläiset oikeudet tunnustettiin (ei tosin ilman kiistoja) maailmansodan jälkeisissä kansainvälisissä asiakirjoissa. Esimerkiksi Yhdistyneiden kansakuntien (YK) tärkeimpien ihmisoikeusinstrumenttien mukaan naisilla tulee olla yhtäläiset oikeudet miesten kanssa. Vasta 1970-luvulta alkaen on vahvistunut vaatimus varmistaa ihmisoikeuksien toteutuminen myös käytännössä. Tuossa vaiheessa naisliike alkoi kiinnittää huomiota muodollisen ja tosiasiallisen tasa-arvon eroon. Muodollisesti yhdenvertaiset oikeudet eivät olleet muuttaneet naisten asemaa toivotulla tavalla.

Etenkin YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän kieltävä sopimus (CEDAW, 1979) edellytti naisten tosiasiallisen tasa-arvon toteuttamista. Sopimuksen 1 artiklan mukaan naisiin kohdistuva syrjintä ”tarkoittaa kaikkea sellaista sukupuolen perusteella tapahtuvaa syrjintää, jonka vaikutus tai tarkoitus on heikentää naisille – miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta ja siviilisäädystä riippumatta – kuuluvien yhtäläisten ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista tai toteuttamista poliittisella, taloudellisella, yhteiskunnallisella, sivistyksellisellä, kansalaisoikeuksiin liittyvällä tai muilla aloilla, tai mitätöi nämä oikeudet”. Viittaamalla yhtäältä syrjinnän vaikutukseen ja toisaalta tarkoitukseen sopimus kieltää kaksi syrjinnän muotoa, välillisen ja välittömän. Välitön syrjintä tapahtuu välittömästi sukupuolen perusteella (jotakuta kohdellaan huonosti, koska hän on nainen). Välillisen syrjinnän tapauksissa tietyllä menettelyllä tai kohtelulla ei ole välitöntä yhteyttä sukupuoleen, mutta naiset kuitenkin joutuvat sen vuoksi miehiä huonompaan asemaan. Määritelmässä korostetaan, että naisen oikeudet eivät riipu hänen siviilisäädystään. Tämä oli tarpeen, koska avioliitto perinteisesti merkitsi naisille aviomiehen vallan alaisuuteen joutumista.

CEDAW-yleissopimus käsittelee naisten ihmisoikeuksia johdonmukaisesti siitä näkökulmasta, että muodollisesti yhdenvertaisten oikeuksien täytäntöönpano edellyttää hallituksilta toimia tosiasiallisen tasa-arvon edistämiseksi. Kansainvälisessä oikeudessa on viime vuosikymmeninä yleisestikin vahvistunut käsitys, että valtioilla on niin sanottu huolellisuusvelvollisuus (*due diligence* -velvollisuus) huolehtia siitä, että sen piirissä olevilla ihmisillä on tosiasiallinen mahdollisuus toteuttaa ihmisoikeutensa. Periaate on tärkeä muun muassa naisiin kohdistuvan väkivallan kysymysten yhteydessä.

Vasta 1990-luvulla kansainvälisen oikeuden järjestelmä tunnusti naisiin kohdistuvan väkivallan vakavaksi syrjinnän muodoksi. Vuonna 1992 CEDAW-komitea omaksui yleissuosituksen naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Vaikka CEDAW kieltää naisten oikeuksien heikentämisen ja mitätöimisen kaikilla elämänaloilla, mikään sopimuksen artikla ei mainitse naisiin kohdistuvaa väkivaltaa sopimuksen kieltämänä käytäntönä. Esimerkiksi niin sanottua perheväkivaltaa ja seksuaalirikoksia oli siihen asti pidetty kansainvälisessä oikeudessa valitettavina rikollisuuden muotoina, mutta niitä ei liitetty valtioiden ihmisoikeusvelvoitteisiin. Kansainvälisen oikeuden järjestelmä keskittyi valtioiden edustajien harjoittamaan väkivaltaan, ei yksityisten henkilöiden toisiinsa kohdistamaan väkivaltaan. Sukupuolineutraalit rikoslain säännökset asettivat naiset ja miehet muodollisesti samaan asemaan väkivallan uhreina, mutta siitä huolimatta naisiin kohdistuvat väkivaltarikokset olivat usein tehokkaan oikeus-suojan ulkopuolella. Perinteisesti rikoslait ovat määränneet rangaistavaksi ennen kaikkea perheen ja kodin ulkopuolella tapahtuvan väkivallan. Esimerkiksi avioliitossa tapahtuva raiskaus ei ollut rangaistava, koska aviomiehellä katsottiin olevan oikeus seksuaaliseen kanssakäymiseen vaimonsa kanssa myös tämän tahdon vastaisesti.

VASTA 1990-LUVULLA KANSAINVÄLISEN OIKEUDEN
JÄRJESTELMÄ TUNNUSTI NAISIIN KOHDISTUVAN
VÄKIVALLAN VAKAVAKSI SYRJINNÄN MUODOKSI.

Perheessä tapahtuvaa väkivaltaakaan rikosoikeudellinen suoja ei kokonaan kattanut. Väkivaltarikoksia koskeva lainsäädäntö ei siten suojannut naisia niiltä väkivallan muodoilta, joiden uhreiksi he kaikkien useimmin joutuivat.

CEDAW-komitean yleissuositus nro 19 suosittelee, että valtioiden tulee tehokkaasti torjua sekä yksityisten että julkisten tahojen naisia kohtaan harjoittama väkivalta. Naisiin kohdistuva väkivalta määritellään suosituksessa yleissopimuksen 1 artiklan pohjalta kielletyksi naisten syrjinnäksi, ja sen kuvataan olevan ”väkivaltaa, joka kohdistuu naiseen, koska hän on nainen, tai joka vaikuttaa naiseen epäsuhtaisesti”. Tämä määritelmä liittyy läheisesti edellä kuvattuun välittömän ja välillisen syrjinnän kieltoon. Välitön syrjintä kohdistuu naiseen välittömästi hänen sukupuolensa vuoksi, ja välillinen väkivalta on luonteeltaan sellaista, että sen vaikutukset naiseen ovat epäsuhtaisen ankarat. Yleissuosituksen hyväksymisen jälkeen CEDAW-komitea on edellyttänyt, että sopimuksen valvontaan sisältyvässä maaraportoinnissa kiinnitetään huomiota naiseen kohdistuvan väkivallan vastaisiin toimiin.

Vuoden 1995 neljännessä YK:n naisten maailmankonferenssissa omaksuttiin laaja poliittinen ohjelma, niin sanottu Pekingin asiakirja (Beijing Declaration and Platform of Action), jonka mukaisia tavoitteita on lisätty velvoittaviin kansainvälisiin sopimuksiin. Pekingin asiakirja kiinnitti huomiota naiseen kohdistuvaan väkivaltaan. Vaikka naiseen kohdistuva väkivalta oli näin noussut esiin YK:n piirissä, sen kieltävät asiakirjat eivät tiukasti ottaen olleet velvoittavaa kansainvälistä oikeutta. CEDAW-sopimusta valvova CEDAW-komitea kuitenkin edellytti raportteja naiseen kohdistuvan väkivallan vastaisista toimista.

Euroopan neuvoston (EN) ihmisoikeussopimus tosin kieltää syrjinnän sukupuolen perusteella, mutta vain niiden oikeuksien osalta, joita sopimus koskee. Mikään sopimuksen artikla ei suoraan käsittele naiseen kohdistuvaa väkivaltaa. Sopimuksen 2 artikla kieltää riistämistä keneltäkään elämää ja 3 artikla kieltää kidutuksen, 5 artikla kieltää vapauden ja turvallisuuden riistämisen. Alun perin nämä artiklat suuntautuivat hallitusten harjoittamaa mielivaltaista väkivaltaa vastaan. 1990-luvulla sopimuksen tulkintaan alkoivat vaikuttaa kokemukset muun muassa entisen Jugoslavian ja Ruandan konflikteissa ilmenneistä naiseen kohdistuvan väkivallan muodoista. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkinta valtioiden velvollisuudesta puuttua ”yksityiseen” väkivaltaan alkoi muuttua. Ihmisoikeussopimus on kuitenkin luonteeltaan niin yleinen asiakirja, että nimenomaan naiseen kohdistuvaan väkivaltaan keskittyvän yleissopimuksen tarve alkoi tulla ilmeiseksi, ja EN antoi vuonna 2002 asiaa koskevan suosituksen. Sillä ei kuitenkaan ollut toivottua tehoa, ja sitovan yleissopimuksen valmistelu aloitettiin. Euroopan neuvoston yleissopimus naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta allekirjoitettiin Istanbulissa vuonna 2011. Istanbulin sopimus tuli voimaan vuonna 2014.

Istanbulin sopimuksen sisällöstä ei ollut helppo sopia. Sopimuksessa naiseen kohdistuva väkivalta määritellään ihmisoikeusloukkaukseksi ja naiseen kohdistuvan syrjinnän muodoksi. Sukupuoli tarkoittaa sopimuksen mukaan ”yhteiskunnallisesti rakentuneita rooleja, käyttäytymismuotoja, toimintoja ja ominaisuuksia, joita tietty yhteiskunta pitää sopivina naisille ja vastaavasti miehille”, ja sukupuoleen perustuva naiseen kohdistuva väkivalta tarkoittaa ”väkivaltaa, joka kohdistetaan naiseen hänen naiseutensa vuoksi tai joka kohdistuu suhteellisesti useammin naiseen” (sopimuksen 3 artikla). Sopimuksessa käytetään termiä gender (sosiaalinen sukupuoli), johon CEDAW-sopimuskin viittaa. Käsitettä eivät hyväksy hallitukset ja ihmiset, jotka korostavat sukupuolierojen olevan luonnollisia ja annettuja.

Sopimus myös toteaa siihen liittyneiden valtioiden paitsi olevan velvollisia pidättämään itse naisiin kohdistuvasta väkivallasta, myös olevan velvollisia tarvittavilla lainsäädäntö- ja muilla toimilla ehkäisemään, tutkimaan, rankaisemaan ja hyvittämään valtiosta riippumattomien toimijoiden väkivallanteot (5 artikla). Sopimuksessa luetellaan erilaisia toimia, joihin sopijavaltioiden tulee ryhtyä tämän huolellisuusvelvollisuuden täyttääkseen. Näihin toimiin kuuluu muiden muassa velvollisuus muuttaa rikoslakia niin, että naisiin kohdistuvan väkivallan teot määrätään rangaistaviksi. Sopimus määrittelee myös tarkemmin, miten rikoslain tulee suhtautua tiettyihin tekoihin. Esimerkiksi teon kohdistuminen nykyiseen tai entiseen puolisoon tai kumppaniin, tai sen kohdistaminen lapseen tai tekeminen lasten läsnä ollessa tulee määrittellä raskauttavaksi seikaksi (46 artikla). Raiskauksen tunnusmerkistön tulee perustua suostumuksen puuttumiseen eikä teon yhteydessä käytettyyn paktoon (36 artikla).

Vuonna 2017, kun oli kulunut 25 vuotta CEDAW-komitean naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskevan yleissuosituksen antamisesta, komitea antoi asiaa koskevan päivitetyn yleissuosituksen (Yleissuositus 35 naisiin sukupuolen perusteella kohdistuvasta väkivallasta). Päivitetystä yleissuosituksesta CEDAW-komitea mainitsee oikeudellisen mielipiteen ja valtiokäytännön muuttuneen niin, että naisiin kohdistuvan väkivallan kiellosta on tullut tavanomaista kansainvälistä oikeutta. Tavanomainen kansainvälinen oikeus on voimassa riippumatta siitä, onko valtio sitoutunut siihen valtiosopimuksin. Suomen valtio on siten velvollinen noudattamaan naisiin kohdistuvan väkivallan kieltoa ensinnäkin sen vuoksi, että Suomi on ratifioinut EN:n Istanbulin sopimuksen, samoin kuin sen vuoksi, että kielto on osa kaikkia valtioita velvoittavaa tavanomaista kansainvälistä oikeutta.

Myös CEDAW-komitea viittaa naisiin kohdistuvan väkivallan olevan luonteeltaan (sosiaaliseen) sukupuoleen liittyvää (gender-based). Tämä perustuu olennaiseen kansainvälisen naisliikkeen kokemukseen, jonka mukaan naisiin kohdistuva väkivalta ei ole luonteeltaan luonnollista tai väistämätöntä. Kyse on sosiaalisesta, poliittisesta ja taloudellisesta naisten alistamisen välineestä. Juuri tämä näkemys herättää nykyisessä maailmantilanteessa paljon vastustusta.

Euroopan unioni (EU) vastustaa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, mutta unionin perussopimukset rajoittavat käytettävissä olevien keinojen valikoimaa. EU:n toimivalta rikosoikeuden alalla on vähäinen, ja rikosoikeuteen liittyvä unionin toiminta perustuu pitkälti jäsenvaltioiden tuomioistuimien ja poliisien yhteistyöhön. EU:n on mahdollista harmonisoida rikosoikeutta jäsenvaltioita velvoittavalla tavalla vain niin sanotun rajat ylittävän rikollisuuden (ns. euro-rikokset) osalta. Esimerkiksi ihmiskauppaa harmonisoivaa EU-lainsäädäntöä onkin syntynyt. Tiettyjä naisiin kohdistuvan väkivallan muotoja voi pitää rajat ylittävänä rikoksina. Esimerkiksi pakkoavioliitot ja naisten sukupuolielinten silpominen tehdään usein rajat ylittävällä tavalla, ja Euroopan parlamentti onkin vaatinut näitä rikoksia EU-oikeuden piiriin. Myös verkossa tapahtuvia väkivallan muotoja voisi pitää rajat ylittävänä rikollisuutena. Usein naisiin kohdistuva väkivalta tapahtuu kuitenkin kotimaassa ja usein jopa kotona. Silloin valta säättää ne rangaistaviksi kuuluu jäsenvaltioille. Rikollisuuden torjunnan ja uhrien avustamisen kysymyksissä unionilla kyllä on toimivaltaa, jota se on myös käyttänyt. Etenkin niin sanottu uhridirektiivi edellyttää jäsenvaltioilta samantapaisia toimia uhrien suojelemiseksi kuin Istanbulin sopimuskin.

Toimivaltansa puitteissa EU on torjunut naisiin kohdistuvaa väkivaltaa etenkin rahoitusohjelmilla, joilla on tuettu väkivallan vastaista työtä. Ehkä tärkein EU:n hank-

TOIMIVALTANSA PUITTEISSA EU ON TORJUNUT NAISIIN KOHDISTUVAA VÄKIVALTAA ETENKIN RAHOITUSOHJELMILLA, JOILLA ON TUETTU VÄKIVALLAN VASTAISTA TYÖTÄ.

keista on pyrkimys liittyä Istanbulin sopimukseen. EU voi perustamissopimuksensa mukaan liittyä kansainvälisiin sopimuksiin, ja EU:n ratifioima kansainvälinen sopimus velvoittaa sekä EU:ta että sen jäsenvaltioita. Toistaiseksi EU on liittynyt vain YK:n vammaissopimukseen. EU osallistui kuitenkin Istanbulin sopimuksen neuvotteluihin, eikä sopimus estä EU:n liittymistä siihen (vanhempiin ihmisoikeussopimuksiin voivat usein liittyä vain valtiot). Istanbulin sopimus käsittelee naisten syrjintää, jonka torjumiseen EU:lla on erittäin vahva toimivalta. Kyseessä on kuitenkin sopimus, joka muun muassa edellyttää tiettyjen tekojen kriminalisoimista. Jos ja kun EU ratifioi sopimuksen, se joutuisi jättäytymään rikosoikeudellisia velvoitteita koskevien artiklojen ulkopuolelle. EU:n liittyminen sopimukseen vahvistaisi kuitenkin huomattavasti esimerkiksi uhrien avustamiseen, tiedonkeruuseen ja väkivallan ehkäisemiseen liittyviä toimia.³⁰ EU:lla olisi myös mahdollisuus sopimuksen täytäntöönpanoon jäsenvaltioissa, kun se tekisi oman raporttinsa sopimusta valvovalle GREVIO-ryhmälle. Valitettavasti kaikki jäsenvaltiot eivät ole olleet halukkaita etenemään sopimuksen ratifioinnissa, vaikka komissio sitä ehdottaa ja neuvosto on päättänyt liittymisestä. Jäsenvaltioiden haluttomuus perustuu muun muassa gender-käsitteen herättämiin epäluuloihin ja ilmentää ajallemme ominaista perinteisten arvojen esiinnousua.

YK:n työryhmä, joka tarkastelee naisten syrjintää, esitti viimevuotisessa raportissaan³¹ naisiin kohdistuvan syrjinnän olevan sitkeätä ja totesi myös sukupuolten tasa-arvon kohdanneen viime vuosina uutta vastustusta. Tasa-arvo on kyllä lisääntynyt, ja naiset ovat omaksuneet uusia tapoja edistää sitä. Naisiin kohdistuvan väkivallan vastaiset kampanjat, kuten #NiUnaMenos ja #MeToo ovat levinneet globaaleiksi. Kun tilannetta verrataan parin vuosikymmenen takaiseen tilanteeseen (Pekingin kokouksen aikoihin), naisten poliittinen osallisuus on kaksinkertaistunut ja naisten koulutus ja osallisuus palkkatyöhön ovat lisääntyneet.

YK:n asiantuntijaryhmä on kuitenkin viime vuosien raporteissaan havainnut syrjinnän jälleen vahvistuneen. Kansainvälisen oikeuden mukaisia naisten oikeuksia rikotaan usein uskontoon vedoten. Työryhmä liittää muutokset etenkin konservatiivisten perhearvojen vahvistumiseen. Valtioiden alkaneet viitata kulttuuriin, uskontoon ja perheeseen pyrkien näin irtaantumaan kansainvälisoikeudellisista velvoitteistaan. Seksuaali- ja lisääntymisoikeuksien kieltäminen fundamentalistisilla perusteilla on yleistynyt. Seksuaaliseen käytökseen, prostituution ja seksityöhön liittyvät rangaistukset kohdistuvat naisiin, ja neljännes maailman naisista elää hyvin rajoittavien aborttilakien alaisina. Pahin oikeuksien kiistäminen näyttää keskittyvän perheen, kulttuurin sekä seksuaalisten ja lisääntymisoikeuksien kysymyksiin.

Konservatiivisten valtioiden ”epäpyhä allianssi” (näihin luetaan usein Iran, Venäjä, Syyria, Egypti, eräät Afrikan maat ja Vatikaani) ryhtyi 2010-luvulla vastustamaan naisten seksuaalisia ja lisääntymisoikeuksia sekä seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteetteihin kohdistuvan syrjinnän kieltä YK:n naisten aseman

30 Nousiainen, K. ja Chinkin, C. Legal Implications of EU accession to the Istanbul Convention. European Commission 2016.

31 United Nations General Assembly, Report on the Working Group on the issue of discrimination against women in law and in practice, 14 May 2018, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/132/85/PDF/G1813285.pdf?OpenElement>, Haettu 21.3.2019

komiteassa. Jo saavutetut naisten ihmisoikeudet ovat vaarassa vesittyä. YK:n ihmisoikeusjohtaja varoitti naistenpäivänä 2017, että naisten oikeuksia vahvistanutta lainsäädäntöä lapsiavioliittoja, avioliittoraiskausta ja perheväkivaltaa vastaan on purettu niin Bangladeshissa, Burundissa kuin Venäjän federaatiossakin.³²

Euroopan neuvoston raportti varoitti vuonna 2017, että naisten seksuaaliset ja lisääntymisoikeudet ovat vaarassa.³³ Oikeutta aborttiin on rajoitettu muun muassa Armeniassa, Pohjois-Makedoniassa, Georgiassa, Venäjän federaatiossa ja Slovakiassa. Lähes täydellistä aborttikieltoa on ehdotettu Liettuassa, Slovakiassa, Espanjassa, Puolassa ja Venäjän federaatiossa. Tuomioistuimissa on kamppailtu tällaisia lakeja vastaan, ja esimerkiksi Kroatiassa, Portugalissa ja Slovakiassa tuomioistuimet ovat torjuneet väitteen abortin perustuslainvastaisuudesta. Joissakin maissa, kuten Puolassa, tuomioistuimet ovat taipuneet abortin ehtojen kiristämiseen. Vaikka naiseen kohdistuvan väkivallan muotoja on kriminalisoitu, on edelleen yleistä, että seksuaalirikosten naisuhreja syyllistetään ja perheväkivaltaa pidetään yksityisenä ilmiönä, joka ei kuulu rikosoikeuden piiriin. Rikosten ilmoittamiskynnys on sen vuoksi korkea.

Ihmisoikeuksien puolustajat ovat olleet vaikeuksissa monissa maissa. Naiset kohtaavat tässäkin ominaisuudessa vakavampaa vainoa kuin miehet. Ihmisoikeuksien puolustajina naisia uhkaillaan tyypillisesti naiseen kohdistuvalla väkivallalla, etenkin seksuaalirikoksilla. Naisten poliittinen ja yhteiskunnallinen aktiivisuus herättää vihaa ja vastatoimia. Monet valtiot kuitenkin kieltäytyvät tunnustamasta, että naiset ihmisoikeuspuolustajina kohtaisivat erityistä syrjintää sukupuolensa perusteella.

Usein ”perinteisten perhearvojen” ja naisten epäitsenäisen aseman palauttaminen liittyy populististen liikkeiden tavoitteisiin. Uudet populistiset liikkeet väittävät usein vastustavansa etenkin liberaalien eliittien valtaa. Populistit esiintyvät ulkopuolisina radikaaleina toimijoina, jotka edustavat todellista, syrjäytettyä kansaa. Kansan tahdon edustajina he vaativat autoritaarisen, nationalistisen valtion paluuta. Autoritaarisia arvoja (perinteisyyttä, turvallisuutta ja ryhmän sisäistä lojaalisuutta) korostavat ovat valmiita uhraamaan yksilön autonomian ryhmän kollektiivisen edun vuoksi. Tällaiset liikkeet uhkaavat naisten ja vähemmistöjen oikeuksia. Toisaalta niiden piirissä oma kulttuuri kuvataan usein vapaamieliseksi ja tasa-arvoiseksi, ja siihen kohdistuvaa uhkaa edustavat fanaattiset ja eriarvoiset maahanmuuttajat. Perinteiset arvot ovat liikkeiden kannattajien mielestä murentuneet, ja niiden kannattajat kokevat itsensä vähemmistöksi enemmistön sijaan.³⁴

Sekä Suomen valtion edustajat, kuten ulkoministeriö, että kansalaiset pitävät usein Suomea sukupuolten tasa-arvon johtotähtenä. Suomi on kuitenkin saanut kansainvälisten ihmisoikeuksien valvojilta usein kritiikkiä erityisesti naiseen kohdistuvan väkivallan vastaisten toimien laiminlyömisestä. CEDAW-komitea on esittänyt havaintoja kansallisen politiikan puutteista, ja ensimmäisen CEDAW-komitealle esitetyn yksilövalituksen yhteydessä komitea on myös todennut Suomen laiminlyöneen naiseen kohdistuvan väkivallan torjumiseen liittyviä velvoitteitaan. Suomen hallitus ryhtyi toimiin muun muassa seksuaalirikoslainsäädännön uudistamiseksi sen jälkeen, kun turvapaikanhakijoiden tekemät rikokset saivat paljon mediahuomiota. On huolestuttavaa, että tämä poliittinen reaktio näyttää kumpuavan enemmän siitä populistien suosimasta ajattelusta, jonka mukaan suomalaisia naisia uhkaa muukalaisten harjoittaman väkivallan uhka, kuin niistä vaatimuksista, joita ihmisoikeussopimukset asettavat suomalaiselle kriminaalipolitiikalle. Valitettavasti naiseen kohdistuu sekä kotoperäistä että maahan vasta tulleiden harjoittamaa väkivaltaa.

32 Näin totesi YK:n ihmisoikeuskomissaari Zeid Ra'ad Al Hussein 7 maaliskuuta 2017, <https://news.un.org/en/story/2017/03/552832-womens-progress-uneven-and-facing-backlash-un-rights-chief-warns-ahead>, Haettu 22.3.2019.

33 Women's sexual and reproductive health and rights in Europe. Council of Europe Commissioner for Human Rights, <https://rm.coe.int/women-s-sexual-and-reproductive-health-and-rights-in-europe-issue-pape/168076dead>, Haettu 22.3.2017.

34 Norris, P. ja Inglehart, R. Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism. Cambridge University Press, 2019, 3–31.

TURVALLINEN RUOKA JA TASA-ARVOKYSYMYKSET

FT TEEA KORTETMÄKI, postdoc-tutkija

TURVALLINEN RUOKA ON eräs ruokaturvan edellytyksistä. Ruokaturvan vallitessa kaikilla ihmisillä on jatkuva mahdollisuus hankkia turvallista, ravitsevaa ja soveliaista ruokaa aktiivisen elämän mahdollistamiseksi: kyseessä on siis ihmisoikeuksiin ja tasa-arvoon liittyvä yhteiskunnallinen tavoitetilä.³⁵ Euroopassa ja Suomessa on jo pääosin saavutettu tilanne, jossa puhtaan veden tai sanitaatiotilojen puute ei aiheuta ongelmia ruoan turvallisuudelle. Ruoan turvallisuuteen liittyy silti monia tasa-arvokysymyksiä myös Euroopan ja Suomen tasolla. Ruokariskit myös todennäköisesti lisääntyvät tulevaisuudessa muun muassa ilmastoyritystä.

Ruoan turvallisuutta vaarantavia tekijöitä on kolmea tyyppiä: kemiallisia (raskasmetallit, torjunta-aineet, lääkeainejäämät ym.), mikrobiologisia (ruoan pilaantumisen, joka aiheuttaa sairastumisvaaran syöjälle) sekä fysikaalisia (radioaktiivisuus). Lisääntynyt ja tekniikaltaan kehittynyt valvonta sekä turvallisuutta edistävät standardit, kuten omavalvontasuunnitelmat ja elintarvikealan toimijoiden kylmäketju- ja hygieniakäytännöt, vähentävät ruoan turvallisuusriskejä merkittävästi. Mikä sitten uhkaa ruoan turvallisuutta Euroopassa, ja miten kysymys liittyy tasa-arvoon?

Mikä ruoan turvallisuutta uhkaa?

Mikrobiologiset haitat ("pilaantuminen") ovat merkittävin ruoan turvallisuutta heikentävä tekijä. Moniin tuotteisiin (etenkin raat tai pakastetut tuotteet) sisältyy mikrobiologisia riskejä, joiden minimointi oikealla käsittelyllä on tärkeää. Ruoka pilaantuu, kun olosuhteet tai käsittelytavat ovat sille vääränlaiset. Syynä voi olla esimerkiksi kylmäketjun katkeaminen, laitevika tai bakteerien levittäminen. Väärät käsittelytavat voivat johtua tiedonpuutteesta, huolimattomuudesta tai piittaamattomuudesta (esimerkiksi voittojen maksimoimiseksi).

Myös juotavan ja ruoanlaittoon käytettävän veden turvallisuus (puhtaus) on elintärkeää. Veden laatua uhkaavat erityisesti mikrobiologiset haitat, jotka johtuvat esimerkiksi sanitaation puutteista. Euroopassa vesi on yleisesti ottaen erittäin puhdasta, ja Suomessa se on maailman parhaimpia.

Ruokaväärennökset ovat kymmenien miljardien eurojen bisnes. Viime vuosina otsikoihin ovat Euroopassa ja Suomessa nousseet muun muassa hevosenlihaskaandaali, pesuaineella valkaistu mozzarella, fosfaateilla "tuorenettu" pakastekala sekä oliiviväärennökset. Väärennöksiin liittyy kemiallisia ja mikrobiologisia riskejä: ruoan ulkonäön paranteluun käytetään myös ihmiselle haitallisia aineita. Myös päiväyksiä väärennetään, jotta vanhentuneen tuotteen myyntiaikaa saadaan jatkettua.

Korruptio voi johtaa esimerkiksi siihen, että valvontaviranomaiset päästävät tiettyjä tuote-eriä läpi ilman tarkastuksia tai että ruoka-alan yrityksiin ei tehdä asianmukaisia tarkastuksia pistokokein vaan niistä ilmoitetaan etukäteen, jolloin yritys ehtii piilottaa rikkeensä. Ruoan turvallisuuden kannalta toimiva, lahjomaton ja yrityksistä riippumaton valvonta on välttämätöntä.

Ilmastomuutos. Nousevat lämpötilat heikentävät ruoan säilyvyyttä. Lisääntyvät äärisäät kuten myrskyt häiritsevät energianjakelua, mikä lisää kylmäketjujen katkokkien riskiä. Ilmastomuutos lisää myös kasvi- ja eläintauteja.³⁶ Osa taudinaiheuttajista

35 Ruokaturvan määritelmästä ja maailman ruokaturvatilanteesta: FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2018. The State of Food Security and Nutrition in the World 2018. Building climate resilience for food security and nutrition. Rome, FAO. <http://www.fao.org/3/I9553EN/I9553en.pdf>

36 Hakala, K., Hannukkala, A., & Huusela-Veistola, E. (2008). Pests and diseases in a changing climate a major challenge for Finnish crop production. *Agricultural and Food Science*, 20(1), 3–14. <https://doi.org/10.2137/145960611795163042>

on ihmiselle suoraan haitallisia. Lisäksi tautiriskit lisäävät torjunta- ja lääkeaineiden käyttöä ja turvarajat ylittäviä kemiallisia jäämiä tuotteissa, sillä kaikkea ruokaa ei voida tarkastaa.

Kyberterrorismi on tulevaisuuden uhkakuva. Terroristit voivat iskeä jakeluketjuihin tai digitalisoituihin prosesseihin, jolloin he voivat esimerkiksi muuttaa tuotteen koostumusta tai manipuloida turvallisuuteen liittyviä seuranta-arvoja. Myös vesinfrastrukturi on altis terrorismille, esimerkiksi veden klooritason manipuloinnille vaaralliselle tasolle.

Ruoan turvallisuus ja tasa-arvo

WHO:n vuonna 2015 tekemän arvion mukaan joka vuosi noin 420 000 ihmistä maailmassa kuolee ruokaperäisiin sairauksiin.³⁷ Kuolleista kolmannes on alle 5-vuotiaita lapsia, eli ruoan turvallisuuden ongelmat ovat globaalilla tasolla lapsiin eriarvoisesti kohdistuva riski. Euroopassa ruoan takia sairastuu arviolta 23 miljoonaa ihmistä vuodessa (lievät tapaukset jäävät piiloon) ja 5 000 kuolee.³⁸ Alle 5-vuotiaiden lasten osuus Euroopan luvuista on alle 15 prosenttia. Tästä voi kiittää hyvää sanitaatiota, terveydenhuoltoa sekä elintarvikealan ohjeistuksia ja varokäytäntöjä: ne vähentävät ruokariskien eriarvoista jakautumista.

Euroopassa suurin osa sairastumisista ja menetetyistä elinvuosista aiheutuu bakteereista ja noroviruksesta, mutta myös haitta-aineiden kertymät tiettyihin raaka-aineisiin ovat merkittävä riski (esimerkiksi dioksiini kaloissa). Tämän vuoksi tiettyjen tuotteiden käyttöä suositellaan rajoitettavaksi.³⁹ Tasa-arvon kannalta yksi kysymys on, miten haitta-aineiden ja mikrobiologisten riskien suuruutta määrittävät raja-arvot ottavat huomioon fysiologiset erot ja kulttuurinsa vuoksi ruokavalioltaan poikkeavat ihmisryhmät. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tietyt alkuperäiskansat altistuvat (vesistöjen puhtauden seurantaan varten asetettujen kemikaalirajojen puitteissakin) hyvin haitallisille dioksiinitasojille, sillä heidän ravitsemuksensa perustuu paljolti jokikalastukseen, toisin kuin rajojen perusteena toimivan keskivertoväestön ruokavaliolle.⁴⁰ Sama kysymys koskee myös eurooppalaisten, ruokavaliossaan metsästyksen ja keräilyyn nojaavien kansojen, kuten saamelaisten, tilannetta. Turvallisten raja-arvojen määrittely keskivertoaikuisen standardilla saattaa siis olla epäoikeudenmukaista erityisryhmille. Toisaalta raja-arvojen laskeminen ”kaiken huomioivalle” tasolle asettaisi monet erittäin ravitsevat ruoka-aineet (rasvaisen kalan, öljysiemenet ja sienet) lähes pannaan pitkäksi aikaa, vaikka yhteiskunta lopettaisi saastuttamisen välittömästi, mikä sekään ei liene toivottavaa. Lisäksi tiukimmat standardit osuvat elintarvikealalla pahimmin pienimpiin toimijoihin, joilla ei ole varaa investoida uusiin laitteisiin, uudet vaatimukset täyttäviin tiloihin tai seurantamaksuihin ja byrokraatiin. Esimerkiksi kalan kohdalla tämä on näkynyt järvikalastuksen kannattavuuden huomattavana heikentymisenä.

Kaikki eivät sairastu yhtä helposti haitta-aineita sisältävän ruoan syömisestä. Riski on suurempi fysiologisesti haavoittuvaisilla erityisryhmillä. Heitä ovat raskaana olevat tai imettävät naiset, pienet lapset sekä ihmiset, joiden vastustuskyky on alentunut kroonisten sairauksien vuoksi (myös useimmat vanhukset). Sikiöiden ja imeväisten erityisen suuri haavoittuvuus merkitsee myös äidille imetysajasta riippuen 12–24 kuukauden mittaista jaksoa, jolloin ruokariskit ovat erityisen suuret. Vastuu on sekä fyysisesti että henkisesti suuri, sillä haitan osuessa kohdalle siitä ei kärsi vain oma keho vaan toinen olento. Ruoan turvallisuutta edistävä yhteiskunta pienentää olennaisesti tällaiseen vastuuseen liittyvää psyykkistä kuormaa verrattuna maail-

³⁷ <https://www.who.int/en/news-room/detail/03-12-2015-who-s-first-ever-global-estimates-of-foodborne-diseases-find-children-under-5-account-for-almost-one-third-of-deaths>

³⁸ http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/295248/Presentation-DrKruise-FERG-event-Cph-031215.pdf?ua=1

³⁹ Evira / Turvallisen käytön ohjeet. https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/henkiloasiakkaat/tietoa-elintarvikkeista/turvallisen-kayton-ohjeet/28.2.ruokavirasto_taulukko1-suomi_final_verkko.pdf.

⁴⁰ Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen ja lohien suhteesta ks. esim. https://www.ehn.org/we_are_a_salmon_people-2497212274.html.

maan, jossa oman lapsen menettämistä pilaantuneen veden tai ruoan vuoksi joutuu pelkäämään jatkuvasti.

Vastuu ruoan mikrobiologisesta turvallisuudesta jakautuu monissa yhteyksissä enemmän naisille. Naiset ovat eurooppalaisissa kotitalouksissa suhteessa useammin päävastuussa ruokahankinnoista ja ruoanlaitosta. Samoin he ovat enemmistönä majoitus- ja ravitsemusalalla,⁴¹ missä heillä on ruoan valmistajina ja tarjoajina erityinen vastuu sen turvallisuudesta. Samalla naiset ovat kuitenkin aliedustettuina johtotasolla, joka tekee ratkaisevia päätöksiä ruoan turvallisuuteen vaikuttavista käytännöistä, hankintaväylistä ja -kriteereistä sekä turvallisuuden varmistamiseen käytettävistä resursseista kuten tilaratkaisuista ja välineistä. Hieman kärjistäen voisi sanoa, että elintarvikealalla ruoan turvallisuuteen vaikuttavat päätökset tekee yleensä mies ja vastuun niistä kantaa nainen.

⁴¹ V. 2014 näiden alojen työntekijöistä 69 % oli naisia (<https://yle.fi/uutiset/3-9244101>).

HIEMAN KÄRJISTÄEN VOISI SANOA, ETTÄ
ELINTARVIKEALALLA RUOAN TURVALLISUUTEEN
VAIKUTTAVAT PÄÄTÖKSET TEKEE YLEENSÄ MIES
JA VASTUUN NIISTÄ KANTAA NAINEN.

Lapset ovat erityisen alttiita ruoan haitta-aineille. Pieni keho tekee heistä fysiologisesti erityisen haavoittuvia. Lisäksi he ovat riippuvaisia muista ihmisistä ravitsemuksen suhteen eikä heillä ole kykyä arvioida ruoan turvallisuutta tai vaatia sitä. Toinen erityisryhmä ovat vanhukset, joiden heikentynyt vastustuskyky tekee heidät erityisen alttiiksi varsinkin mikrobiologisille haitoille. Ruoka, joka aiheuttaa terveelle aikuiselle vain epämukavat oireet, saattaa tappaa vanhuksen. Myös ikäihmisistä huomattava osa on ravitsemuksessaan osittain tai täysin riippuvaisia ulkopuolisesta avusta ja sen kyvystä varmistaa ruoan turvallisuus. Taannoin puhuttaneet hoivakotien ongelmat (jotka eivät ole vain Suomen ongelma) herättävät kysymyksen ruoan turvallisuudesta. Onko hoivakotien henkilökunnalla aikaa ja voimavaroja varmistaa, että ruoka ei ole liian pitkiä aikoja lämpimässä, seurata päiväyksiä ja tuotteiden tuoreutta riittävän tarkasti ja noudattaa suositeltuja hygienia- ja huolellisuustoimia ruoan käsittelyssä?

Ruoan turvallisuuden ongelmat vaikuttavat ruoan parissa toimiviin ammattiryhmiin eri tavoin, joista monia on sivuttu tässä tekstissä. Alkutuottajien huono asema näkyy myös ruoan haitta-aineiden kohdalla. He altistuvat kemiallisille haitoille moninkertaisesti verrattuna kuluttajiin, mutta kohonneista riskeistä ei saa taloudellista kompensatiota, päinvastoin: myrkkujen käyttämättä jättäminen lisää satotappioiden riskiä. Ruokariskien minimointiin tähtäävät asetukset, byrokratia ja valvontamaksut ovat puolestaan yleensä suhteessa merkittävämpi haitta pienille yrityksille – jättiyrityksien resursseissa ne eivät juuri tunnu. Toisinaan ruoan turvallisuuden parantamisellakin voi siis olla eriarvoistavia vaikutuksia, ja toimenpiteiden kohdalla onkin mietittävä niiden hyötyjä ja mahdollisia haittoja sekä näiden jakautumista.

Yhteenveto

Ruoan turvallisuus on yksi ruokaturvan toteutumisen edellytyksiä. Turvallisessa ruoassa ei ole ihmiselle vaarallisia kemiallisia, mikrobiologisia tai fysikaalisia ominaisuuksia. Euroopassa ruoan turvallisuus on yleisesti hyvällä tasolla, mutta monet tekijät ilmastonmuutoksesta väärennöksiin ja puutteelliseen käsittelyyn sekä resurssipulaan luovat riskejä. Kaikkein tärkeintä on ylläpitää ja kehittää valvontaa (sekä hyvää hallintoa korruption välttämiseksi) ja tiedonkulkua, kun ongelmia ilmenee. Nykyään esimerkiksi tieto haitallisista ruokaeristä tavoittaa ihmiset kattavasti ja nopeasti entisaikoihin verrattuna. Koska ruoka on eloperäinen tuote, riskejä ei ole mahdollista eliminoida kokonaan.

Tasa-arvon näkökulmasta on huomionarvoista, että ruoan turvallisuuteen liittyvät riskit ja vastuut jakautuvat epätasaisesti. Elintarviketeollisuudessa ja ravintola-alalla naiset kantavat suuremman osan vastuusta, mutta heillä ei ole samassa suhteessa valtaa tehdä ruoan turvallisuuteen liittyviä ratkaisevia päätöksiä johtavalla tasolla. Viljelijät puolestaan altistuvat ruoan kemiallisille haitoille moninkertaisesti saamatta siitä lisäkorvausta. Pienyrittäjien asema näyttää myös kolikon toisen puolen: tiukentuvat säädökset ruoan turvallisuutta koskien, byrokratia ja valvontamaksut ovat suhteessa suurempi rasite pienyrittäjille ja heikentävät toiminnan kannattavuutta verrattuna suuryrityksiin. Kuluttajatasolla erityishuomiota on puolestaan syytä kiinnittää lasten ja vanhusten asemaan. Heidän riippuvuutensa muista ihmisistä ravitsemuksen tarjoajina tekee heidät erityisen alttiiksi ruokaan liittyville riskeille, ja esimerkiksi hoivatyön resurssien alimitoitusongelmat voivat lisätä näiden ryhmien kohtaamia ruoan turvallisuusriskejä. Tasa-arvoisessa yhteiskunnassa ruoan turvallisuuteen liittyvä valta ja vastuu tulee jakaa oikeudenmukaisesti ja erityisryhmien tarpeet ja haavoittuvuudet huomioida osana kokonaisvaltaista ruokapolitiikkaa.

TASA-ARVOISESSA YHTEISKUNNASSA RUOAN
TURVALLISUUTEEN LIITTYVÄ VALTA JA VASTUU TULEE
JAKAA OIKEUDENMUKAISESTI JA ERITYISRYHMIEN
TARPEET JA HAAVOITTUVUUDET HUOMIOIDA OSANA
KOKONAISSVALTAISTA RUOKAPOLITIikkaA.

TULEVAISUUDEN ON OLTAVA FEMINISTINEN!

ZITA GURMAI, PES Womenin puheenjohtaja

KAHDEN VIIME VUODEN aikana naiset ja tytöt ovat lähteneet kaduille puolustamaan oikeuksiaan ja itselleen tärkeitä asioita. Naiset nousivat liittyäkseen työmarkkinoille ja auttaakseen uudelleenrakentamaan Eurooppaa kriisin jälkeen. Naiset myös nousivat todellisiksi johtajiksi kriisien edessä – kuten Jacinda Ardern, Alexandria Ocasio-Cortez tai Greta Thunberg. Ja tämä on vasta alkua!

Oli kyse sitten aborttioikeuden tai seksuaalikasvatuksen puolustamisesta, Me too -liikkeestä tai ilmastomarsseista – naiset olivat etunenässä ja heidän yhtenäinen toimintansa julisti todellista naisten välistä solidaarisuutta. Niin sanotut *vihaiset, valkoiset, vanhat miehet* joutuvat nyt kohtaamaan nämä uudenlaiset naiset, jotka taistelevat ja johtavat eivätkä enää suostu jäämään kotiin tai olemaan hiljaa.

Vielä on kuitenkin paljon tehtävää, jotta voisimme kutsua tätä aikaa tasa-arvon ajaksi. Tämä on totta erityisesti Euroopassa. Niin kauan kuin

- naiset ansaitsevat EU:ssa keskimäärin 16 prosenttia vähemmän kuin miehet samasta työstä,
- naiset muodostavat vain 38 prosenttia Euroopan parlamentista ja 24 prosenttia kansallisista parlamenteista Euroopassa,
- naiset tekevät 73 prosenttia palkattomasta hoiva- ja kotityöstä maailmanlaajuisesti,
- yksi kolmesta naisesta on kohdannut väkivaltaa,
- ja monin paikoin naisten tulee edelleen turvautua laittomiin, turvattomiin toimenpiteisiin ja hoitoihin halutessaan päättää omasta kehostaan,

EU on kaukana siitä, mitä me kaikki haluamme sen olevan – lupaus paremmasta, reilummasta tulevaisuudesta kaikille.

Tämä on erityisen tärkeää tänään, kun niin monet epäilevät integraatioprosessia. Euroopan naiset ovat aina odottaneet EU:n toimivan naisten oikeuksien edelläkävijänä ja turvaajana, jollainen se oli nostaessaan jäsenmaat sukupuolten välisen tasa-arvon ja naisten oikeuksien mestaruussarjaan. On siis surullista, että tänään EU:ssa on toimijoita, jotka tyytyvät pienimpään yhteiseen nimittäjään tai suorastaan vastustavat kehitystä tasa-arvokysymyksissä. Tämä kasvava naisvastainen, anti-feministinen ja demokratiaa kyseenalaistava joukko käyttää tasa-arvokysymyksiä hyväkseen purkaakseen koko eurooppalaista projektia.

Tämän vuoksi me sosiaalidemokraatit taistelemme feministisen Euroopan puolesta. Se tarkoittaa aiempien saavutusten turvaamista, sukupuolten välisen tasa-arvon ja naisten oikeuksien nostamista poliittisen keskustelun keskiöön sekä uusien ja edistyksellisten naisten asemaa parantavien aloitteiden jatkuvaa kehittämistä. Tätä naiset vaativat meiltä poliittisena liikkeenä ja laajemmin Euroopalta. On feministisen Euroopan aika. Tarvitsemme Euroopan, jossa on saavutettu palkkatasa-arvo, jossa vallitsee nollatoleranssi seksismille, häirinnälle ja sukupuolittuneelle väkivallalle, ja missä naiset osallistuvat tasa-arvoisesti ja täysivaltaisesti poliittiseen päätöksentekoon. On aika laatia uusi sukupuolten välisen tasa-arvon tiekartta, joka vie kohti näiden tavoitteiden toteutumista. Vain siten voimme saavuttaa menestyvän yhteiskunnan, joka toimii kaikille. Euroopan parlamentin vaalit luovat siis mahdollisuuden osallistua ja äänestää feministisempää tulevaisuutta!

KIRJOITTAJAT

ANNA ELOMÄKI (FT) työskentelee yliopistotutkijana Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimuksensa keskittyy talouden, tasa-arvon ja feministisen politiikan kytköksiin Suomessa ja EU-tasolla. Vuosina 2017–2018 Elomäki veti yhdessä Hanna Ylöstalon kanssa valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoimintaan liittyvää Tasa-arvoa talous-arvioon -hanketta (www.tasa-arvoatalousarvioon.fi), jossa tutkittiin ja kehitettiin talousarvion sukupuolivaikutusten arviointia ja sukupuolitietoista budjetointia Suomen valtionhallinnossa.

ZITA GURMAI on Euroopan sosialidemokraattisten naisten (PES Women) puheenjohtaja. Hän on Unkarin parlamentin jäsen ja entinen Euroopan parlamentin jäsen (2004–2014). Gurmai on toiminut vuodesta 2015 komissaari Neven Mimican neuvonantajana tasa-arvoasioissa.

TEEA KORTETMÄKI (FT) työskentelee tutkijatohtorina Tampereen yliopiston Johtamisen ja talouden tiedekunnassa. Hän on erikoistunut yhteiskunnalliseen ruokajärjestelmätutkimukseen sekä ympäristö- ja ruokaetiikkaan. Ruokatutkimuksen kentällä Kortetmäen tutkimusteemoja ovat ruokajärjestelmän kestävyysmurros sekä oikeudenmukaisuuden kysymykset.

MIAPETRA KUMPULA-NATRI on toiminut Euroopan parlamentin jäsenenä vuodesta 2014. Sitä ennen hän toimi kansanedustajana 11 vuotta. Kumpula-Natri pitää työnsä punaisena lankana työllisyyden, lasten aseman, perheiden jaksamisen, hyvinvointipalvelujen parantamisen ja energian kohtuuhinnan edistämistä.

KEVÄT NOUSIAINEN on Turun yliopiston oikeusvertailun ja yleisen oikeustieteen emeritaprofessori. Koulutukseltaan hän on oikeustieteiden tohtori. Nousiainen toimi Turun yliopiston vertailevan ja yleisen oikeustieteen professorina vuonna 1996 ja Helsingin yliopiston naisoikeuden ja oikeusteorian määräaikaisena professorina 1997–2006. Minna Canth -akatemiaprofessori hän oli vuosina 2005–2009. Nousiainen on pitkän uransa aikana tutkinut sukupuoleen, tasa-arvoon ja syrjintään liittyviä oikeudellisia kysymyksiä.

KAISA PENNY toimii Kalevi Sorsa -säätiön toiminnanjohtajana. Pennyllä on pitkä tausta eurooppalaisissa järjestöissä ja politiikassa toimimisessa.

OUTI VIITAMAA-TERVONEN toimii sosiaali- ja tereysministeriössä samapalkkaisuusprojektin vetäjänä. Samapalkkaisuusohjelman pyrkimyksenä on kaventaa naisten ja miesten keskimääräistä palkkaeroa ja se kokoaa yhteen hallituksen ja työmarkkinakeskusjärjestöjen yhteiset toimenpiteet tavoitteen saavuttamiseksi.

Impulsseja-sarjan uusimpia julkaisuja

RISTELÄ, Pekka: 'Sosiaalinen Eurooppa. Vähimmäisnormeja vai politiikkaohjausta?' Helmikuu 2019 (16 s.)

SINISALO, Samuli & SPASOV, Aleksandar Lj.: 'Finnish EU presidency and the enlargement in the Western Balkans' Tammikuu 2019 (26 s.)

ALAJA, Antti: 'Yrittäjäyliopisto – kriittinen katsaus' Tammikuu 2019 (15 s.)

HOLMGREN, Markus: 'Euraasian talousunioni ja sen vaikutukset Suomeen' Joulukuu 2018 (24 s.)

MATTILA, Maija: 'Alustatalous ei ole jakamistaloutta (välttämättä)' Lokakuu 2018 (15 s.)

VALTANEN, Markku: 'Supertekoälyn sosiaalietiikka' Kesäkuu 2018 (16 s.)

NIEMI, Matti: 'EU:n tuleva rahoituskehys: Nettomaksajan kirous' Kesäkuu 2018 (22 s.)

BORDI, Laura & OKKONEN, Jussi: 'Informaatioergonomian näkökulma tietotyöhön' Toukokuu 2018 (23 s.)

OJANEN, Hanna: 'Suomen EU-puheenjohtajuus: mitä kolmas kerta sanoo?' Huhtikuu 2018 (23 s.)

ELOMÄKI, Anna: 'Feministisempää talouspolitiikkaa. Seitsemän askelta kohti tasa-arvoa edistävää ja syrjimätöntä talouspolitiikkaa' Maaliskuu 2018 (39 s.)

SAPP, Will: 'Onko Justin Trudeau edistyksellisten arvojen globaali valopilkku?' Maaliskuu 2018 (11 s.)

HOLMGREN, Markus: 'Tietön taival. Mikä on Kiinan Uusi silkkitie, mitä sillä tavoitellaan ja mitä sen toteutuminen edellyttää?' Helmikuu 2018 (37 s.)

MATTILA, Maija: 'Alustatalouden haasteet työntekijälle' Tammikuu 2018 (35 s.)

HUUPPONEN, Mari: 'Ruotsin feministinen ulkopolitiikka' Joulukuu 2017 (12 s.)

HONKANEN, Petri: 'Lohkoketjuteknologia – Luottamuksen koodi hajautuneessa yhteiskunnassa' Lokakuu 2017 (31 s.)